

Leo y escribo
en mi lengua.

Zapoteco
Sierra Sur / CO

Làb nā nā
kē'n xki'z nā.
Dí'stè

Secretaría de Educación Pública
Dirección General INEA
Dirección Académica

Coordinación académica
Sara Elena Mendoza Ortega
Elisa Vivas Zúñiga
Flor María Kobe Guzmán
Carmen Díaz González
Javier Avelino Fernández
Luis Alavez Bautista

Compilación
Caín de Jesús Apóstol
Julio López Arango
Eliuth de Jesús Apóstol
Juan Reyes Ruiz

Traducción de textos a la lengua
zapoteca Sierra Sur/CO
Juan Reyes Ruiz

Asesoría académica
Natalie Marie O'Donnell Rivera
Oscar Tlalmis Jiménez

Revisión técnica
Liv Kony Vergara Romani

Coordinación gráfica y cuidado de la edición
Greta Sánchez Muñoz
Adriana Barraza Hernández

Seguimiento al diseño
Ricardo Figueroa Cisneros
Jorge Nava Rodríguez

Seguimiento editorial
María del Carmen Cano Aguilar

Revisión editorial
Eliseo Brena Becerril
Alicia Naves Merlín
Gabriel Nieblas Sánchez

Diseño
Ricardo Figueroa Cisneros

Diagramación
Mario Armando Vázquez Varas
Jorge Nava Rodríguez

Ilustración de portada
Ricardo Figueroa Cisneros

Ilustración
Ernesto Arce Ortega
Irvin Richard Zela Vázquez
Ismael David Nieto Vital
Vanessa Hernández Gusmão
Alejandro Villalobos González
Claudia Esmeralda Ríos Ortega
Cristina Niizawa Ishihara

Leo y escribo en mi lengua. Zapoteco Sierra Sur/CO. MIBES 3. Libro de lecturas. D. R. 2014 © Instituto Nacional para la Educación de los Adultos, INEA. Francisco Márquez 160, Col. Condesa, México, D. F., C.P. 06140.

Esta obra es propiedad intelectual de sus autores, y los derechos de publicación han sido legalmente transferidos al INEA. Prohibida su reproducción parcial o total por cualquier medio, sin la autorización escrita de su legítimo titular de derechos.

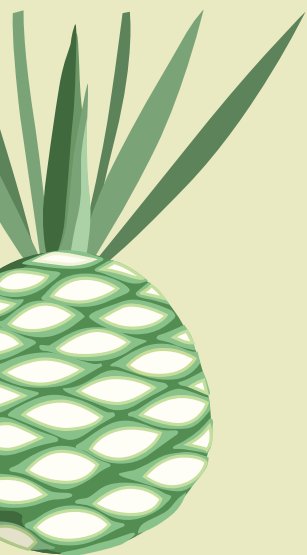
Algunas veces no fue posible encontrar la propiedad de los derechos de algunos textos aquí reproducidos. La intención nunca ha sido la de dañar el patrimonio de persona u organización alguna, simplemente el de ayudar a personas sin educación básica y sin fines de lucro. Si usted conoce la fuente de alguna referencia sin crédito, agradeceremos establecer contacto con nosotros para otorgar el crédito correspondiente.

ISBN *Modelo Educación para la Vida y el Trabajo*. Obra completa: 970-23-0274-9
ISBN *MEVyT Indígena Bilingüe con español como segunda lengua*: 970-23-500-4
ISBN *Leo y escribo en mi lengua.* Zapoteco Sierra Sur/CO. MIBES 3. Libro de lecturas: 978-607-710-266-3

Impreso en México

Jwa'n ndé lô ne'y

Chó kwán nì díb lô ye's re'ya.	5
Amíg ná.	6
Jwa'n bé'nta rê yi' ró bà mnè	7
Zí'n mas ntak	8
Izyò nabé'z <u>n</u> chak jwa'n	9
<u>N</u> chow le'n men ná ndyak men xlyé	10
<u>T</u> ib ór got lud nanwi'da	11
Xa' xì nkenap mbakxi'l.	12
Jwa'n mtá'n nu xa' góx men	13
Sikri kon <u>m</u> ché	14
Rê wes ór.	15
Le' xa' bi' ná le' nzòb.	16
Xwin nzòb	17
Xa' bi' tá mto'l waná	18
<u>T</u> ib ór bi' lud ná <u>t</u> ib mbe'zdo'.	19
Zá ndyak yíz mbe'	20
Le' mbak ná le' mbìd	21
Juán kon Miyel	22
Le' mbew ná le' sap	23
Le' yaguj ná kon xa' yekchub	24
Chop ngôl nawé nya	26

Róp mbal.	28
<u>Tib</u> kwent chá'n mbe'zbèl kon <u>tib</u> mdyol . . .	29
Mangí nalé	30
Yò <u>nchò</u> rê xa' ndelè seri	31
Mbèdser zab.	32
Xa' tín.	34
Kwent chá'n ngídte's.	36
Chop ór nketà ná kon <u>tib</u> os	38
<u>Tib</u> mbi' mbro' xban son gób.	40
Mbak nxobyek	42
<u>Tib</u> kwent chá'n xa' bi' nkelo gák rík.	44
<u>Tib</u> mbew ná kon <u>tib</u> <u>mché</u>	46
Liz mbol Wel.	48
<u>Tib</u> tiemp nlyèn men tă men	50
Le' mbew ná le' ngol.	52
<u>Tib</u> nzéd ná kon <u>tib</u> mbakbé	54
<u>Tib</u> mbe'zdo' ná kon <u>tib</u> mchu'z	56
Xa' nto tromp.	58
Kwanliy ntakbe' mbakbé	61
Mtati xa' mbe'zgab	63

Chó kwán nì díb lô ye's re'ya

Libr re'ya mduxkwa' ná' nak chá'n gó', tay zá tyolo gó' làb gó' rê dí's nawé ndye nké lô ne'y, ná làb gó' nǐ rê dí's nké lô ne'y, tay sá yolo gó' ne'n kwan nzo rê yek men nzo tiblád, komxá nak gó', rê men nchela's te'd ke' xki'z na' rê lô dí's nzo lô izyò. Libr re'ya nak chá'n *módulo* Làb ná ná ké'n xki'z ná. Dí'stè.

Lô ye's re'ya nké na'r dí's nlàb men rê chá'n xa' xa'lá xki'z na', nzo díb izyò lô yèz mdan pô nzi'n re'ya. Mke' xe'y lô ye's zá nyè'n xámud nzi xa' rê yèz tiblád xíj yèz mdan na' re'ya. Rê dí's nké lô ne'y nak: dí's mdèj xa' góx, dí's nkwa'n men le'n yek men, kwent, dí's lì men xgab, dí's nlye' lazo' men, ná kon tud rê jwa'n xa'lá.

Nyab ná' tib jwa'n lô gó', làb lèy rê wiz, tay sá te'd gó' nabán làb gó' xki'z gó', zá nabán làb gó'y rê pô naki'n làb gó'y nǐ, ná lì zí'ná lô gó' toxut gó' mud làb gó', wi' gó' ne'n pô nǐ mbez mená, ná ne'n pô nale' mbez mená. Tak támud te'd gó' ná yolo gó' rê yataka'n bix ta nzi'b yek ne'y bà, zá nawé lì yen l gó' làb gó' xki'z gó'.

ǐBlò naley lazo' gó', zá blàb gó' xke's gó'!

Amíg ná

Zá nabé'z nzo lazo'à
 bko' rê yanabé'zá lô rê men nke' lazo'à,
 blo' lô xa' kè nzo yanalě,
 zá ór mnè xa' nzo yanalě:
 zerà mnè xa' kwan nak ke' lazo' men òib men.

Xa' mke'y dí's xfil: Celia Méndez Guillermo

Jwa'n bé'nta rê yi' ró bà mnè

Nda' men kwent zá ndye men òib le'n yi' ró, nanyèd men xámud nak le'n ne'y, mbayna nanyèd men jwa'n ndyaka o jwa'n nchetey, tayal tyá'b men le'n ne'y.

Jwa'ná tís chó ta yóte, zá ndablo xa' tek xa' yìn ndòb yek xa', ná tek xa' kamís nok xa', ná kon *pantalón* xa'.

Jwa'ná nì men zá lya' men lô rê dwent ta nkenap rê wan, ná kon rê má' nzite le'n yi' ró bà.

Xa' mke'y dí's xfil: Salomé Martínez de la Rosa

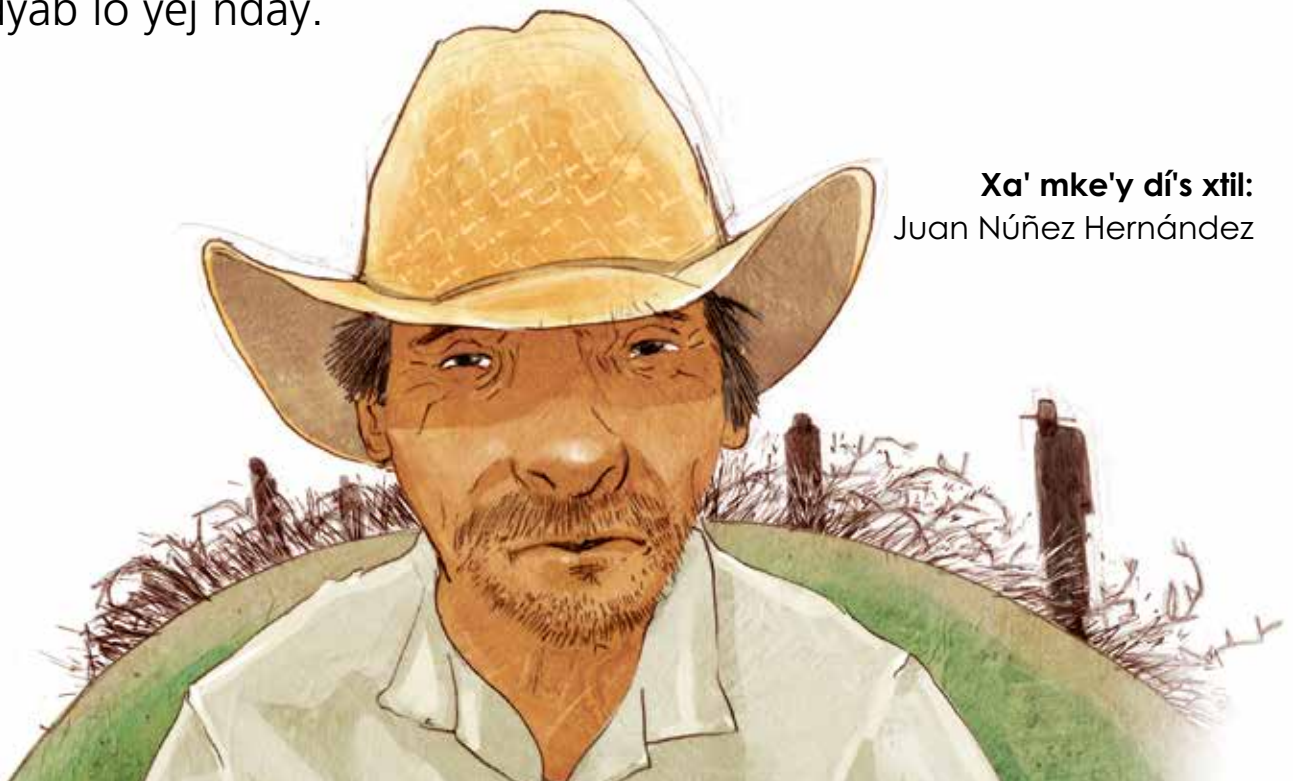

Zí'n mas ntak*

Làz ná zí'n mas ntak nak ngobìn men jwa'n. Rê men ngobìn yal, nér^{la} ntub xa' wan zerà ndo'l xa' yád, zerà ntopê xa' rê jwa'n mbyòl.

Ngolo mne jwa'ná zá, ndyob^{tè} ngo xa' bìn, per làz ná nanchak jwíntre'y, tak mbe' ncho bìn ndo toz bé o ndo toz yi, jwa'ná zá mbizá ór ndyob lô ne'y, rê men nabíl nzo lazo' xa' tak najwínta nchak yal xa'.

Ná lo ór nto men nzòb o to men xo'b men, nángix jwínta xa'y, rê xa' ndi'y ngix xe'y xá nchala's xa', jwa'ná zá rê men nke zí'n wan ntatí toz xa' men, nalát toz ndyak men, nzone táta ted ndyab lô yej ndây.

Xa' mke'y dí's xtil:

Juan Núñez Hernández

* Elisa Ramírez Castañeda (adaptación). *Maíz*, México, Conafe, 2001, p. 33. (Hacedores de las palabras)

Izyò nabé'z nchak jwa'n

Nà nzo izyò nazo', izyò ná, nabé'z nchak jwa'n, tyá nzo'b yal ná; gax rò yá mbló bìn ná ndrax ná kon ya bdó.

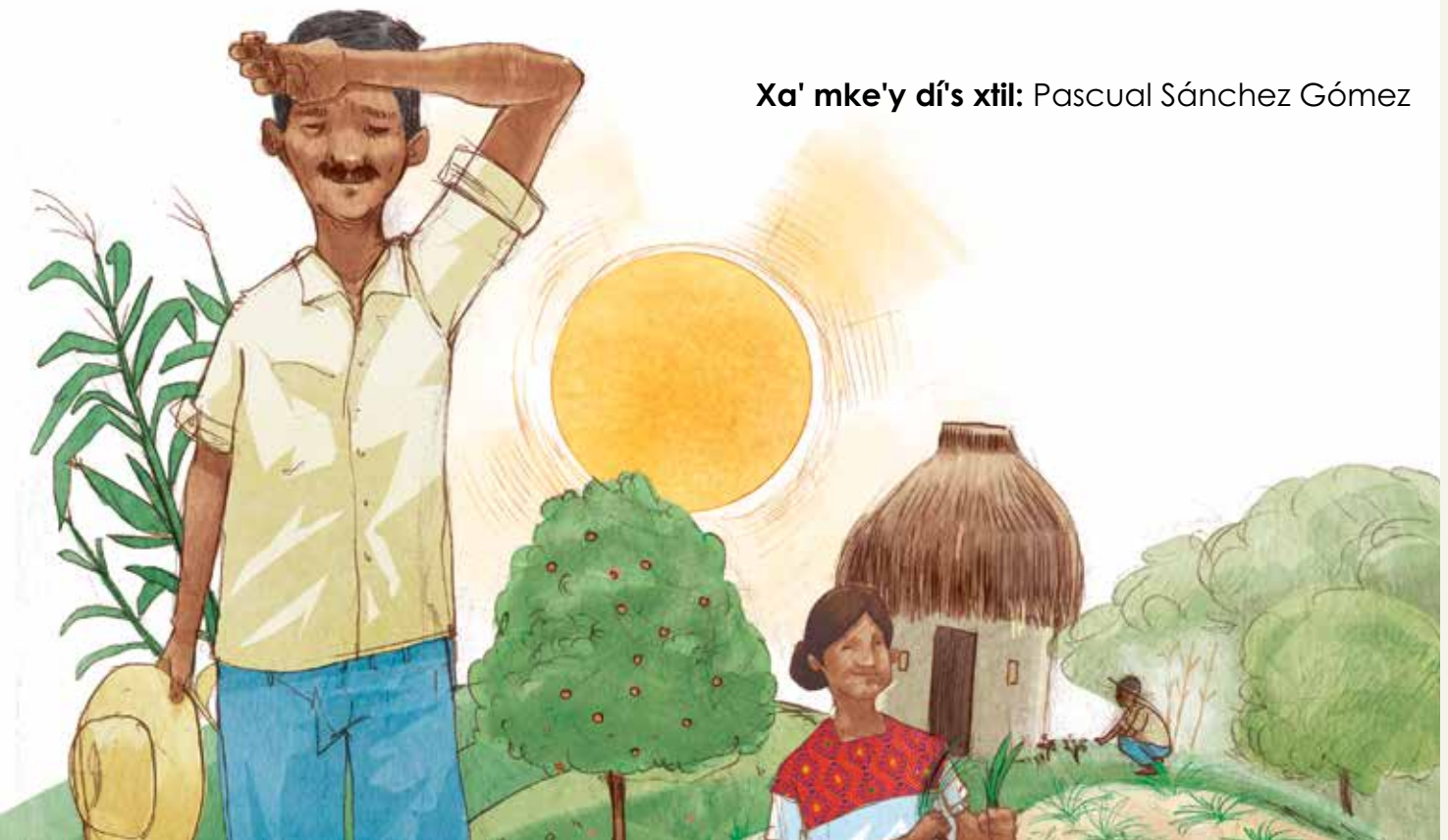
Xa' got ná nda' yá' xa' lôn ngobìn né'y, ná le' xa' nké xe'n nchiyid xa', nké xe'n xa' xí's xa', lô xyòn ná'.

Xi'n ná' mte'dlá zí'n wan, nkénu bìnlá ór chopson xa'n ya yi'n ná kon plá ya níj.

Tyá ndryo' jwa'n ncha ná', lô rê jwa'n nké xe'n ná', nda'y dí's nawé ndarid né'y.

Támud nak jwa'n n̄l̄ men nzo yèz ná' re'ya.

Xa' mke'y dí's x̄l̄l: Pascual Sánchez Gómez

Nchow le'n men ná ndyak men xlyé*

Tís òr ór lud nchow toz le'n ór, nanchala'sta ór kíj ór, nanchala'sta ór wár, ndyak ór òr yíz, yíz yá ndelè ngéz. Jwa'ná ndyak là zá nkénuà ngéz, nì yízá lô men tak ncha men jwa'n byow, ná ncha men jwa'n nazí, tís nanchala'sta là tyák là yíz re'ya, ndabloà lì rsi'n là lox fdye zá yák là.

Tyoxkwa'y kon òr xot nít, zá tyoba lô kì, ná lya'ba sí' minut, zá mblya'b léy zá gù men òr basá rê wiz, tí'l toz zá tera wa men yej; gù mená díb òr sman. Ngoxo'b òr sman ngu' mená, zá mbre rê ngéz le'n men, mbre má' ngu' o mbre má' mbrote.

Xa' mke'y dí's xtil: Juan López Núñez

* Elisa Ramírez Castañeda (adaptación). *Creencias, dolencias y remedios*, México, Conafe, 2001, p. 43. (Hacedores de las palabras)

Tib ór got lud nanwi'da*

Kat ngól xij tibned liz men ndodi's *tsotsil*, le' nlyàbé nagakta wi'r ná nagakta wín ór o gáb na' nagakta tyer, per le' yá'l ndé, anayén men chó le'r seà, naxut nwi' ná nawé nwin ór o gáb na' nawé ndyer.

Rê xa' liz ór nanke'da lazo' xa' ór, ntati xa' ór, ndob yek xa' kuj xa' ór win, le'n tib yò naga's ndòb le'n wan.

Kat mchalá zá bán Kat kon tib xa' nzo gax tyá mda' yá'n lô Kat, per rê xa' liz ór nkeloga xa' kuj xa' ór win.

Kat mkelo toz zá ke' lazo' xa' liz kat kat per nandrobe'da jwa'ná, zá mxen ór tib xgab mbij ór lazo'r, nguɟ ór ná ngòr néd lô xni re'ya.

Xa' mke'y dí's xtil: Pascual Sánchez Gómez

* María Rosenda de la Cruz Vázquez. *Reflejo y vida de nuestras palabras*, Chiapas, México, Celali, 2004, p. 17.

Xa' xì nkenap mbakxi'l*

Ṭib xa' xì nkenap má'n na' ṭib rò yèz tij, ndyèn toz xa' lì xì xa': mbezyaj xa' nké ke' lobá chô má'n xa', nyab xa' lô rê men yèz zá yâta' yá' xa' lô xa'.

Rê xa' nzo gax tyá, nwà xa' chopson gób, nzyeb toz xa', mbro' xa' karea toz ngòta' yá' xa' lô xa', lo mzin xa' tyá ngén chô má' nak, nalát mberě xa' tigób, mkwi'n nu xa' xa'. Lúlka zá, ṭib wiz líga mzin naktalud lob, mdòbtè lob nkéyuj lob rêta má'n xa', zè nkéte lu'x lob rênak mbakxi'l xa', le' xa' xì yá nalát toz mbrezyaj xa' lô rê men yèz zá yâta' yá' xa' lô xa', má rê xa' yá, mxak xa' tá yakwi'ná, nandlída lazo' xe'y. Támud mbre mbakxi'l xa' xì yá mblu'x lob.

Ṭita jwa'n nlo'dí's re'ya lô men, rê men kwi'n bé'nta ṭita jwa'n nchal men lô ne'y: nli men gan ngén chó lí lazo'n kwent nda' men, nyaga jwa'n lí ndotèj men.

Xa' mke'y dí's xtil: Esopo

* Berta Hiriart (compilación). *Fábulas clásicas. Antología*, México, Lectorum, 2000, p. 19.

Jwa'n mtá'n nu xa' góx men*

Xudgol ná ta ngénta yayìd ní'n bà
ta' yá'à zá tak té'n lud rê xis kè bà,
tak nab yís naksa' yanabán re'ya;
blo'y lud lôn zá yêen ná rê jwa'n n̄hotey
zá taya kó'xkan ney, ná toxkwa' ney.

N̄hela'z ná wí'n rê jwa'n nánwi'd ná,
yápxîn rê jwa'n nanchapxid ná,
zá yazál ná néd nalí tyen ná
zá tyen ná rê xgab góx nawé ndye.

Xudgol ná ta ngib larà,
btèj ne'n xámud lín zá yásbij rê xki'z ná,
ne'n xámud ryo' xned néd ndân;
blo' ne'n xámud kó'xkaná rê mka'l,
rê jwa'n nsa'l lazo'n,
zá tyosa'n, ná ryo' zeb ná.

¡Nanchalasta nà yá'n tyab ná!

Xudgol ná,

¡bta'n yagan là lôn zá té'd ná rê jwa'n mneà, rê jwa'n n̄hák
là!

* Adriana del Carmen López Sántiz. *Jalbil k'opetik. Palabras tejidas*, Chiapas, México, Celali, 2005, p. 35.

Sikri kon mché*

Tib tiemp nal toz, nkébek mché lô bé, rê dòb mtop mché zá tiemp nazo' o tiemp bé. Tib sikri ndayàj win, mbwi' rê chá'n mché yá, mbike má' lô mché ná mnab má' ludá wâ má', zá ta' mchey; per le' mché mkab lô má':

—Amíg ná, ¿kwan mblià zá tiemp bé yá, zá lajá le'n mkê zí'n?

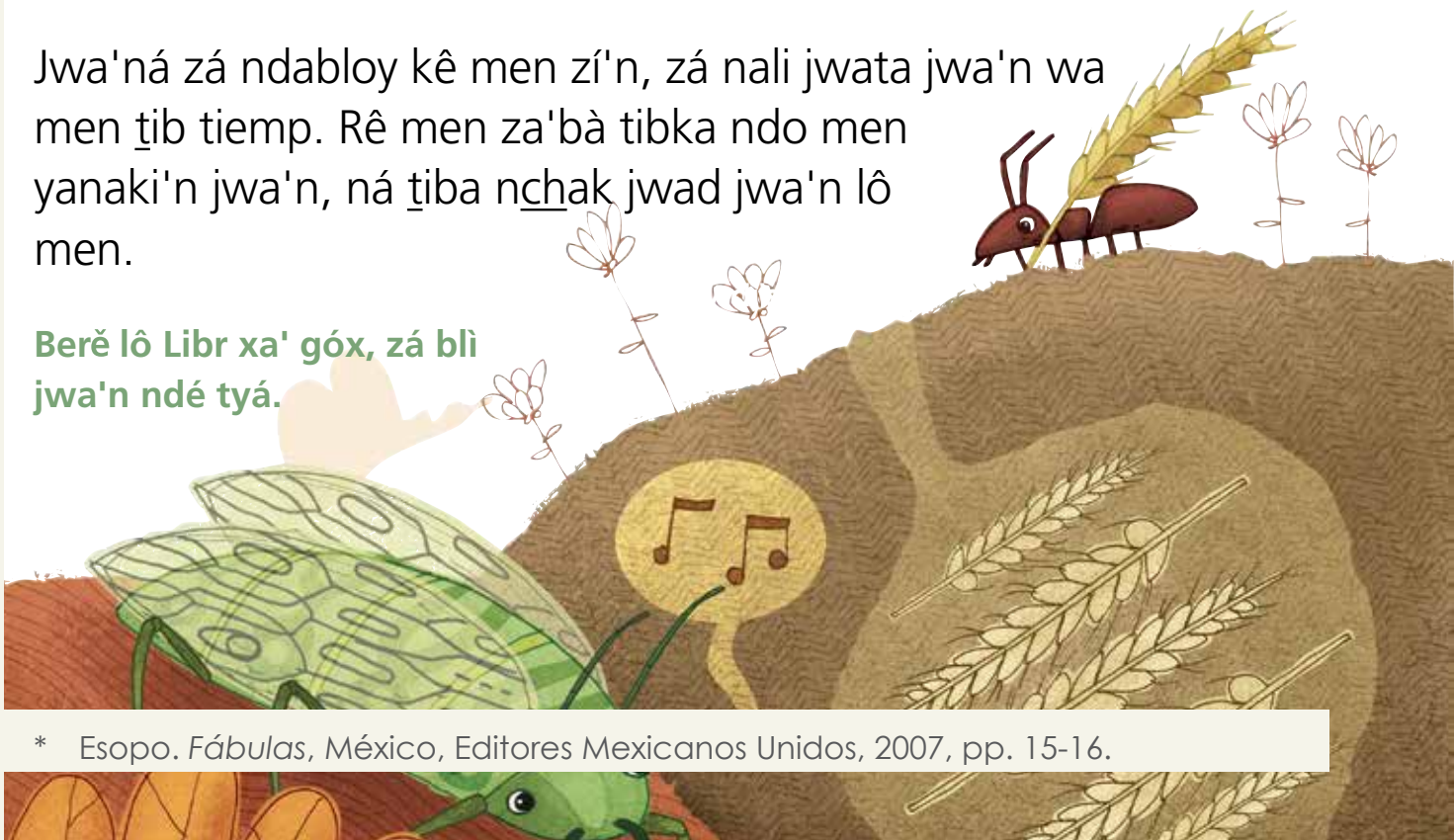
—Nà mketé' rê le'n wan góxà, rê xíj yabà —mkab sikri—; nab dì mké'n jwa'ná nangenta ntopên jwa'n wân.

—Tís nab dì mke'à tiemp bé yá —nchab mché—, náya bkení ta nala ná.

Mtop mché tigób rê dòb ná mbe' mchey, mblà mché yé'r liz mché.

Jwa'ná zá ndabloy kê men zí'n, zá nali jwata jwa'n wa men tib tiemp. Rê men za'bà tibka ndo men yanaki'n jwa'n, ná tìba nchak jwad jwa'n lô men.

Berě lô Libr xa' góx, zá blì jwa'n ndé tyá.

* Esopo. *Fábulas*, México, Editores Mexicanos Unidos, 2007, pp. 15-16.

Rê wes ór

Ngò son wes ór bix tib yèz; róp ór nér nakap nak, tak nanke'da lazo'r tib wes ór ór lud. Tigób zá ngoto róp ór néra nzòb zá mblo'r jmin ór lô ór ludá; zá mnabdi's ór ludá lôr; pô mxen gó' lobà jmi bà o pô ngò xí' gó'y.

Zá mkab róp ór lôr ludá, le' ná' ngòto kè; ná le' ór bi' ludá mblí lazo'rey ná ngò kwa'n ór kè nabi', mblosa'rey le'n tib sák ná ngòtorey.

Tyak men tá mdo' ró ndòb lô bé' bà mda' yá'n lôr, mli xa' kompay ór tak rê kè yá ngolalá jmi ór lôr, jmi ntak toz. Mxi' xa' rêta jwa'n ór tá ne'rey yá. Zá mzin ór liz ór bro toz jmi ndonur. Zá mnabdi's róp wes ór lôr pô mxen ór rêta jmi yá o pô ngòxí'rey, ná nur nchab le'r ngòto kè, líga jwa'n ta nchab ór ludá lô róp wes ór.

Ná zá le' róp wes ór yá nabán toz ngò kan kè, per má nandi'da xa' kèn ór, jwa'ná zá mbyi'nu toz ór wez ór ór ludá. Ná ngok nayi'r lôr tak ndyak ór tá mkwi'n nu wez ór ór, mbayna ór ludá dí's lí mdèj ór lô róp wes ór.

Mbrid tiemp, róp wes ór ludá nek lud nanyèdá ór xámud mlir zá mtor kèn ór.

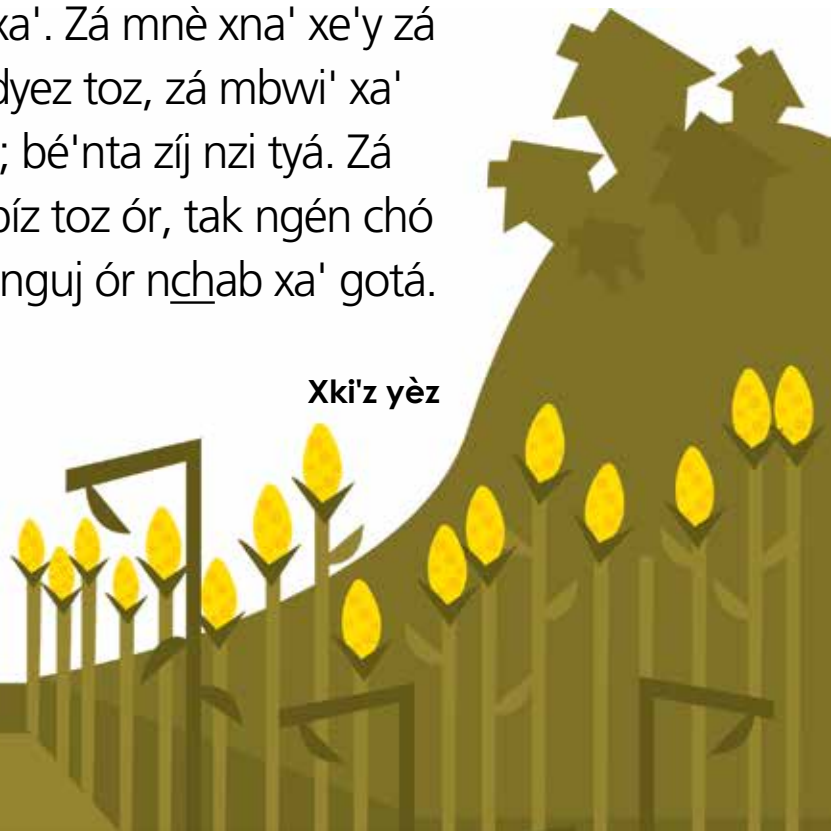
Xki'z yèz

Le' xa' bi' ná le' nzòb

Nda toz lé yá, le'n tib yèz tij toz, ngòtib xa' bi' naráx toz nak, tak nek lud jwa'n nandada xa' lô xna' xa'. Rêta nzòb ngo' xa' ngosa' xe'y, ná nek ludá nandad xa' lô xna' xa'.

Xa'ta nkénu xa' tib yò pô ngosa' xa' rê nzòb ngo' xa'. Rêy nto xa'. Nzone nyab xna' xa' ludá lô xa' wa xa', per nandad xe'y, tub le'y nton mbez xa' lô xna' xa', ngénta nzòb taláz ná mbez xa' lô xna' xa'. Nzone ndala's xa' ludá, per nzòb ya' bá. Jwa'n náza ncho'n xna' xa', nabíl toz nchò lazo' xa' tak le'ga le' xi'n xa' nkà nzòb lô xa', le'ga le' xi'n xa' nakap nak lô xa'. Nabíz toz xa' jwa'ná zá rêta wiz nkénap xa' xob xa', zá ngén chó tyená.

Tib yá'l zá mbìn xa' ndyez toz pô nzo xob xa', zá mbro' xkwe'n xa' zá mbwi' xa' rêta xob xa' ngolal mbyed, ná nu xa' ngolal mbyed ná ngu j xa'. Tyáta mbyá'n rê zíj xa'. Zá mnè xna' xe'y zá ngoche xa', ngoti' xa' gàx tak ndyez toz, zá mbwi' xa' tyáta xis izyò yá nax xi'n xa' ngu j; bé'nta zíj nzi tyá. Zá mli xa' xgab ngu j xi'n xa' tak nabíz toz ór, tak ngén chó lô mdala's ór lud xob ór, jwa'ná ngu j ór nchab xa' gotá.

Xki'z yèz

Xwin nzòb*

Tib wiz tib mâ gól mnabdi's:

—¿Kwan wá'n náya ná? Nankénutra na' nzòb ke'n yej wá'n.

Mbayna zyá rēnak men ndyak win nzòb.

Zá tyá mzin tib mde' nanzoloda xa', zá mnabdi's mde' lô mâ góla:

—¿Kwanliy tája nabíl nzi gó' ná? ¿Kwan ndyak gó'? —nchab mde'.

—Ngén kwan wa ná' nzi ná' — nchab mâ gólá.

—Nalitra gó' xgab, tòb gó' yèt nít lô kì ná blò gó' lud yéy le'n ne'y. Zá ór mnè gó' nkelya'bá, zá btèj gó'y lôn zá kôn nzòb le'n ne'y.

Zá nkelya'b yèt, zá mdèj xe'y lô mde', ná le' mde' zeà mkeni ngò le'n yèt, ná nchab mde' lô xa' nába ngoxo'b tib ór zá xa'l gó' rò ne'y.

Ná lo ór mxa'l xa' rò yèt, zá mbwi' xa' zéy nzo níl; mnè rê liz xa' kè naksa' léy, bé'nta yôy zá ke' xa' yejá.

Xa' mke'y dí's xtil:

Juan Santiago Santiago

* Elisa Ramírez Castañeda (adaptación). *Maíz*, México, Conafe, 2001, p. 24. (Hacedores de las palabras)

Xa' bi' tá mto'l waná*

Ndèj rēmen tib wiz nwà tib xa' bi', nwà xa' gon wan tij toz. Zá lo ór mzin xa' rò wan xa', tolo mdòbtè xa' mke' xa' gon xa', ngolo mney zerà mtopê xa' rē bxi'd, zerà mdòb xa' kiy mbayna tub yìx biz naksa' wan mke' xa'; lajá ndoyol yád xa', nanyèd xa' chò ndoyòl chá'n xa'. Le' xa' mtopê tud bxi'd, jwa'ná ndolì xa' zá axta nanyè xa' mxen kì wan xa'lá chá'n men.

Tyá mbro' xa' nwat xa' karea ngòtu' xa' kì, per nanlìd xa' gan, zá mbres xa' rē men lì kompay xa' tú' xa' kì, nakta lud men nwà mda' yá'n lô xa', nwà tib sinka xa' ngòta' yá'n. Mzyeb toz xa' tak naktalud wan mbyòl, ná mdo'l xa' lud wan nyabe' xa'lá tib yèz, mbrid nda'b bèl lô ray tib yèz ndelè San Juan Ixtaltepek, díb wan tá mbyòlá mbyàx, mnab xa' tap ayo' pes mbyàxá. Lô xa' tá mbyàxá yá ndelè Maksimilian; ngolo mne mbyòl rē jwa'ná, mli xa' gan mtu' xa' kì zá ngò xa' néd ndyâ xa' liz xa', mdèj xe'y lô ngòl xa' ná mdèj xe'y lô rē xi'n xa', ná nchab xa' mbyòl tib ról bé'ga wan.

Jwa'ná ngòte prob
xa' bi' re'ya.

Xa' mke'y dí's xtil:
Arturo López López

* Elisa Ramírez Castañeda (adaptación). *Maíz*, México, Conafe, 2001, p. 39.
(Hacedores de las palabras)

Tib ór bi' lud ná tib mbe'zdo'*

Tib tí'l mbro' tib xa' bi' liz xa', tib xa' got ná kon tib ór bi' lud xi'n xa' ndagab xa' kafê. Zá mzin xa' le'n ya kafê, zá ndolo mdòbtè mbwab róptă xe'y, xa' bi' ná kon xa' got.

Le' ór bi' ludá mta'n xa' tib xa'n ya xkal nkenap xit xa'. Le' ór bi' ludá ndolo mdij, mdij toz ór, nalě toz nzo lazo'r. Má le' xud ór kon xna'r mde toz xa' nkégab xa' kafê, ná tij mbyá'n ór lô xa', nanyèd xa' kwan yótey.

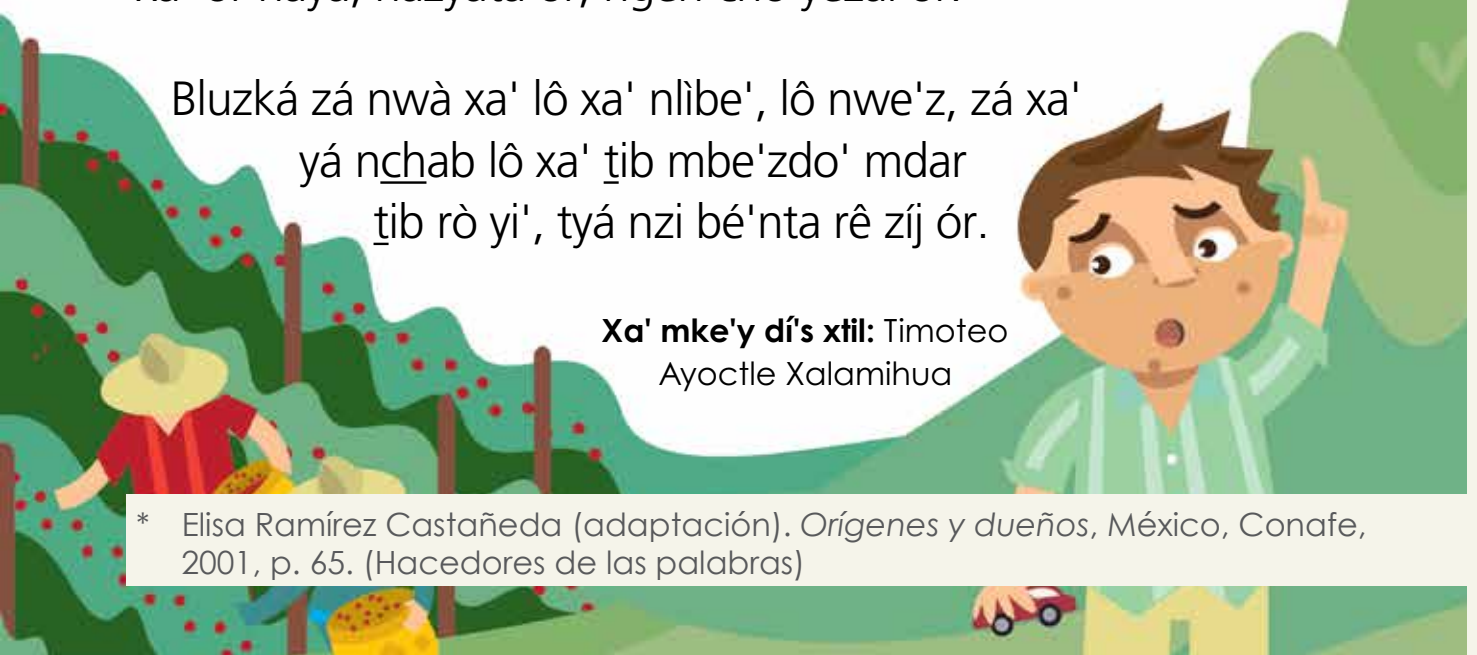
Zá mte' lazo' xa' xi'n xa', le'r mbyá'n tij pô ndo xa', nanyèd xa' kwan ndoyòter, zyága zeà nchab xa' bi' lô ngôl xa' ne'n már, zá nwat xa' ndókwa'n xa' ór.

Ngén kwan ngezál xa', ngén chó nak tyá, ngénta ór bi' ludá, nek tib lád nanrotoda ór. Zá ngoyáb xe'y lô xa' nak zí'n yèz zá kwa'n xa' lud ór, per nangezáta xa' ór; táta be'n nkéte kwa'n xa' ór náya, nazyáta ór, ngén chó yezál ór.

Bluzká zá nwà xa' lô xa' n̄l̄ibe', lô nwe'z, zá xa' yá nchab lô xa' tib mbe'zdo' mdar tib rò yi', tyá nzi bé'nta rê zīj ór.

Xa' mke'y dí's xtil: Timoteo
Ayocle Xalamihua

* Elisa Ramírez Castañeda (adaptación). *Orígenes y dueños*, México, Conafe, 2001, p. 65. (Hacedores de las palabras)

Zá ndyak yíz mbe'*

Zá ndyak yíz mbe', ta ndo' mbe' bà, mbez rê xa' góx rê mdyol bixà ndyobtè má' mbezyaj má', nke' má' dì, tak nwi' má' mbe' ne'n xámud ndódib mbe'. Ór lo *mas* ndakâla yá'l mas nĩ mbezyaj má': "Zii, zii, zii", tak nda' yá' má' lô mbe' zá tolo kà lazo' mbe'.

Mbayna rê yá'l nawé nya, le' mbe' nawé ndùxni axta nlyabel nya mbe', zyá rê mdyol bix mbexé má', nambezta má' tak nawé toz nzo lazo' má', tak nawé nya mbe'.

Ná mbez rê xa' góx, zá ndyak yíz mbe' ndyobtèy ndalaja yá'l, masá *las ocho* bà, ná ndyuxkwa'y zá ndoyen túxni bà.

Zá ndyak yíz xa', rêta na' nzyeb, ná nzyeb rê men yèz làz na', ná nu rê men tij o rê men nzo yèz tiblád nda' yá' xa' lô mbe': nzo rol xa' nte'z kampan, tibned xa' nkwez wad ngón zá mbĩ lô mbe'.

Nlì ne'y tak nanchhala'sta na' lúx mbe', rê'n nhala's bán xis izyò re'ya. Zá nkà lazo' mbe' rêta na' xé mbe'n, rê men góx ná rê ór bix, jwín toz nho lazo'n.

Xa' mke'y dí's xfil: José Luis Morales Severo

* Elisa Ramírez Castañeda (adaptación). *Orígenes y dueños*, México, Conafe, 2001, p. 31. (Hacedores de las palabras)

Le' mbak ná le' mbìd*

Mbak: Waw, waw.

Xa' ndotèja: Ngò t̄ib wiz, t̄ib mbak ni toz mzib mbak làd mbak zá degób mbìn mbak t̄ib wí'n.

Mbìd: liii, iiiii.

Xa' ndotèja: Mkwa'n má' díb pô ndo má' ne'n pô ndryo' bì yá zá degób mbìn má' t̄ib bì lud n̄chab lô má':

Mbìd: Sas nakujta là nà, zá nakuntra nà làd là.

Xa' ndotèja: Zá mblen mbak ní mbak:

Mbìd: liii, iiiii.

Xa' ndotèja: Mbwi' mbak lô mbìd ndayàj mbìd, tak nagaktra zíb mbi mbìd.

Mbìd: liii, iiiii.

Xa' ndotèja: Zá mnè mbak mbìdá, mlàt lazo' mbak mbìd, jwa'ná zá n̄chab t̄ib dí's xáta zyá axta náya naxtenu mbak mbìd, t̄iba ndo mbìd làd mbak tak mke' lazo' mbak mbìd.

Berě lô Libr xa' góx, zá bìl jwa'n ndé tyá.

* Sandra Guadalupe Ac Chi. *Cantos y cuentos en maya*, México, SEP, 2002, p. 50.

Juán kon Miyel

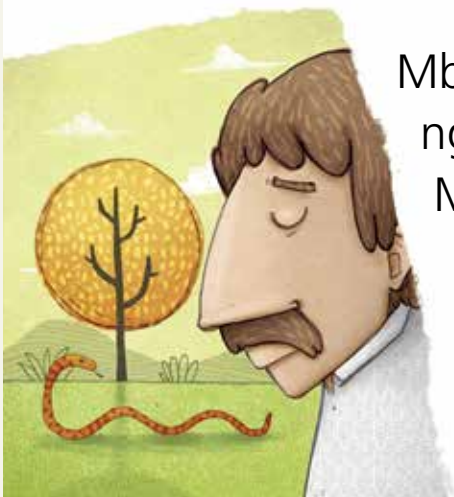
Ngò ṭib xa' got ndelè Juán, nke' toz lazo' xa' sa'l xa', xa' bi' mnè pôpa nke' lazo' xa' xa'.

Ṭib wiz nkégo xa' bìn zá nchab Miyel lô rê xa' nkénu Miyel zí'n pôpa nké lazo' xa' got xa' xa', má rê xa' yá nandlí da lazo' xe'y.

Par lí lazo' xa' kwent nda' Miyel, zá nchab Miyel lô rê xa' tyoxkwa' xa' ṭib yalo'n, ná xàp xa' Miyel lô yá, ná wè xa' Miyel liz Miyel zá gab xa' lô ngôl Miyel mdale ṭib mbe'l ní Miyel zá wi' xa' ne'n pôpa nke' lazo' xa' xa'; ná mli xa' rê jwa'ná.

Zá mzin xa' liz Miyel, Juán anta nchat mbrote ná mnabdi's Juán ne'n kwan ngòte sa'l Juán, xa' tá mblò bìná nchab xa' lô Juán mbe'l mke'y chô Miyel, jwa'ná ngu j Miyel.

¡Ana' ngab xa' jwa'ná lô prob ngôlá! Tak ana' nda' ngôl dí's ngòn ngôl díba, zeà mxen ngôl ṭib do' ná mblò ngôlá yen ngôl, seà mbij ngôl lazo' ngôl. Miyel nabán ngoche lô lo'ná, per má le' ngôl Miyel zeà ngu j, mdòbtè Miyel ncho'n Miyel, nli Miyel xgab. Nki'ná nanlida Miyel jwa'ná, zá nangetedey támud.

Mbyá'n ṭib Miyel, mdòbtè Miyel ngu' Miyel nít, tak ṭiba ntela's Miyel xámud ngu j xa'.

Xki'z yèz

Le' mbew ná le' sap

Tib wiz mzya'l mbew tib sap gax rò bte zá nchab má' lô tă má':

—Lu zá nawé nagu's yid làd là, per nakap nià, jwa'ná nandyènta men là; mbayna nà nkénu bcho nawé nya, ná nayeza, jwa'ná nryo' lazo' rê men nà.

Zá lo ór mbìn sap jwa'ná, nabíl toz ngò lazo' sap. Nabíl mquete sap na'r wiz. Lo tib tí'l nké mbew tib làd ya, ndoso' bé mbew tak nchal toz mbew, zá mnè mbew ndé tib xa' bi' ndónu tib moral ná kon tib mached.

Mkelo mbew ka'slô mbew per nanlida mbew gan mli xa' bi' gan mxen xa' mbew. Zá mli xa' xgab: "Wên bcho re'ya líz ná wân tak naxe' ndya'y".

Zá mnè sapá, zá nchab sap lô mbew:

—Xága nà nanlid xa' gan nden xa' mbayna làd là ndob ná zeyá, mxinuà nà tak nakap nyan neà, mbayna lu tak nawé nià, jwa'ná ncha men là, jwa'ná wa xa' là.

Mxiyé sap ná zeà mda'b sap le'n nít.

Tay sá mneà lèy, tís wi'à tib men, onè ne'n xámud nya xa' per nalo'sta là xa', ana' ngén kwan gáb là xis xa' onè xa' tago'xte xa'. Ndowi'à nayóteà chá'n mbew.

Le' yaguj ná kon xa' yekchub*

Tigób ngosi'b yaguj tib xa' bi' ná nchab yaguj lô xa':

—Náya zá le'à wên.

—La'á, nawèd lá nà —nchab xa' bi' lô yaguj.

—Mbay ngén kwanliy nawéd ná là náya, per bà yé'd ná tib xòn wiz, zyáza le'à yó'.

Zá mberě xa' liz xa' mdèj xe'y lô ngôl xa' nchab xa' yamér le' xa' nwe' yaguj. Per le' ngôl xa' nchab lô xa':

—Nawèda yaguj là nalid là xgab, tak zá mbyòloy là zyá no'l yisyek là, mbyaxá; mbay náya ná bchub yek là zá nayolodey là ór ndey tigób.

* Elisa Ramírez Castañeda (adaptación). *Cuentos de engaño, para hacer reír y fantásticos*, México, Conafe, 2001, p. 27. (Hacedores de las palabras)

—Mbay —n̄hab xa' bi', mblíga lazo' xe'y.

Nwà xa', ngòcho' xa' yisyek xa'. Máy mzin wiz ndobé' ndé yaguj tigób, zá mnabdi's yaguj lô ngôl xa' ne'n má xa'. Zá n̄hab ngôl xa' lô yaguj ngénta xa', le' xa' mbro' lud.

—Oney zá, tís nangénta yekyax yá, masá yekchub re'ya wên — n̄hab yaguj lô ngôl, zeà mbe' yaguj yekchub yá.

Xa' mke'y dí's xtil: Josué Hernández González

Chop ngôl nawé nya*

Tib bés tib mbyò naxyàt rò bte. Degób mbrotò chop ngôl lô mbyò; zá ór mbro' xka'l mbyò zá tyá ndo róp ngôl. Tib ngôl mnì lô mbyò. Ná nchab ngôl:

—¿Chò tla yek là ndyâ'n líz ná?

Zá mkab mbyò lô ngôl:

—Mbay, ngén kwanliy ndá'n.

Róp ngôl yá nawé nya, axta xnay nya róp ngôl, no'l yisyek ngôl.

Zepà mdeni xa' lud. Zá mbyek mbyò, mbwi' mbyò xis mbyò tyá ndòb tib kè ró. Zá nchab tib ngôlá lô mbyò:

—Zè mzin na'.

* Elisa Ramírez Castañeda (adaptación). Agua, México, Conafe, 2001, p. 63. (Hacedores de las palabras)

Jwa'nata nchab ngôl lô mbyò ná zeà mtí' róp ngôl. Zà mbyek mbyò, mbwi' mbyò lád xis mbyò, zeà nandotra róp ngôl yá tyá, zeà mtí' róp ngôl.

Tá naze b nzo lazo' mbyò, berě mbwi' mbyò tigób zà ngonì lô mbyò chop mzîb toz nzi tyá. Le' mbyò nwat ndyâ mbyò liz mbyò zà mděj mbyòy lô rê xa' liz mbyò.

Táta mud ngolok went re'ya.

Xa' mke'y dí's xtil: Albina Díaz de la Cruz

Róp mbal*

Jwa'n re'ya nak dí's chá'n chop mbal, tib xa' nak sint ná kon tib xa' nak rejidor yòlow. Tib wiz, ngénta xa' nak president yòlow, mkwe's men xa' zá ko'xkan xa' tib yawa'n ngòte tib men, ná nú mtati xa' tib ngòl men, jwa'n re'ya ngòtey tib yèz ndelè Chamula: le' xa' nak agent yòlow nchala's taya' xa' xa' tá mbli yá tak ngolà xa', per rê men tyá nchala's kúj xa' xa'. Ndote wiz, ndote ór, xa' nak sint nchalas gón rê men dí's, kè xa' tá nakap mbli yá ndablo xa' kix xa' xken xa' le'n lizyib, má rê men nchala's kúj xa' xa' tá nchap yakè yá.

Má róp xa' tá nak zí'ná, nandèjta xa'y lô ngòl xa', jwa'ná zá róp xa' got xa' mxak ná nít ndobyu' xa'. Róp xa' gotá tita msa'l xa' dí's zá kín xa' xa' bi'n xa', ná chobla xa' xa' yò, nchab xa' ná, ana' nyabdi's xa' kwanliy mzin xa' ndâ wiz.

Lo mzin róp mbi' yá liz na', róp ngotá tolo mke' xe'y chó sa'l xa', mdín xa' xa', ná mchobla xa' róp mbal yá; róp mbala mxo'n xa' nwà xa' pô nto xa' nít, zá ríd yek xa' jwa'n ngòte xa'; per zá ór mbríd yá'l yek xa' ndolo mbyo róp xa', jwa'ná zá mxen polisí xa' ná nwà xa' lizyib, ná tyá mke' men tib yakè jwas yek xa', nchab xa' kè le' xa' nde' yèd fier. Lo mnè róp ngòl xe'y naktalud nda'y xgab yek ngòl, zerà mkwa'n ngòl mud zá ryote xa', pô nké xa'.

* José Leopoldo Hernández Hernández. *Reflejo y vida de nuestras palabras*, Chiapas, México, Celali, 2004, p. 109.

Tib kwent chá'n mbe'zbèl kon tib mdyol*

Tib wiz tib mbe'zbèl nkéte le'n wan; degób mzyeb má' mbìn
má' tib bî: “Zi, zi”; zá n̄chab mbe'zbèl lô má':

—¿Chó kwan tá mdezá? Tyak men tá tib má' mas naro lô ney.
¿Ndây kúj má' nà?

Zá mbike mbe'zbèl gax zá mbwi' mbe'zbèl le' bî yá ndryo' xa'n
tib la biz lud nax tyá, zá n̄chab mbe'zbèl:

—¿Chò luy? Jwa'napa mzyeb ná zá'; tís n̄chela's là yôà ndosa'lá nà.

Zá le' mdyol nax tyá, má le' mbe'zbèl zeà n̄chab yô'n, seà nkelo
mbe'zbèl yô mbe'zbèl. Zá nwà má' rò yo' ró. Zá tera tyoptè
má' yô má', mkwa'n má' rê má' nketà má' zá lì má' gan.

Le' mbe'zbèl mbrez, nguchwan, mbakbé, ná kon lob; lajá le' mdyol
mbrez rê má' nketà mdyol nak nkwe's, mchu'z, ná nú mbèdser nà.

Zá ór mdòbtè má' yabyo, le' mbe'zbèl kon rê má' nketà
mbe'zbèl nwat má' mxo'n má', tak mblun rê má' nketà mdyolá
làd má', nawé mbilo rê má'y yid làd má', rê má' yá nalě toz
ngò lazo' má' tak mli má' gan.

Xa' mke'y dí's xtil: Ermelindo Méndez Méndez

Berě lô Libr xa' góx, zá bli jwa'n ndé tyá.

* DGCPI. *Relatos tojolabales*, México, SEP-DGCPI, 1998, p. 31. (Lenguas de México, 21)

Mangí nalé

Tib lî lazo' rê ngôl wan zá nchate' xa' nít tach xa' xin xa' o tach xa' chá'n xa' rê wiz, nanyèd xa' zá nla' xa' rê kòs kob le'n nít yo' ró; rê men ndaló' nít tach lar, o nít gád xa' zeà ngok nakisá.

Ná mbrid plata wiz, zá mdòbtè mbro' naktalud mangí, ngòs mangí le'ná. Axta zyá, o axta wiz yá mdòbtè má' ngòs má', bro toz má' mbya'r; mbrya's má' rêta le'n yal men, rê le'n parsea, mbrya's má' nkwa'n má' jwa'n wa má'.

Rêta pô nkete má' nkwa'n má' jwa'n wa má', mblu'x má' rênak chá'n men. Mda má' rê xó'b men nzosa' rê le'n liz men, mda má' rênak chá'n rê prob xa' wan, nambad mke xa' zí'n; axta najoz mda má', mblu'x má' xid rê men pô mtopê xe'y, rênaká mda má'; ngén chó kwan mla' má', nanzeda le'n má'.

Lo mnè xa' tája ndoyotey ndolo mda'y xgab yek rê xa' nzo tyá, tolo ndore rê chá'n xa' ncha má', mbayna má' jwa'n wa xa'. Rê ór bix tolo ncho'n zá ór nchòn ór nke' má' bì díb yá'l ná díb wiz.

Rê men nzo yèz a xája mnè xa' ndozin má' tája nchuj xa' má'; nke' xa' ya chô má', nchuj xa' má' kon ya xòd nà, kè nà, ndo'l xa' má' kon bèl nà, per ngén kwan mli zí'n, ngén kwan lì gan, tak lo mas má' nchuj xa' mastra má' nchàs, mastra má' ndyabě.

Yò nchò rê xa' ndelè seri*

T̄ib mud mtá'n rê xa' góx lô rê men xa' ndelè seri, rê xa'yá nanchòda t̄ib lugarta, nanchòbeda xa' nab nse' xa' pô nchò xa' lô xyòn xa'. Rê xa' góx pó'la, xa' ndelè seri nanlida xa' xgab yó xa' t̄ib lugarta, ná rê jwa'ná nlo' xa' lô rê xi'n xa', támud nlo' xa' lôr nayítópta ór t̄ib *lugar*, nanzoda yek xa' jwa'ná, le' xa' n̄l̄ xgab lud nchò men t̄ib *lugar* zerà se' mená, rê mud yá táta mbyá'n nu rê xi'n xa' náya, jwa'ná nanta'da xa' rê yò wen, nab yò bix nta' xa', nab yìn nxob xa' yek ne'y, ná le'n ne'y ngo xa' bchon mbew ná kon rê yid làd má' nzo rê le'n nítà. Pur yò bixá, bé'nta chop metr naxá, ná t̄ib metr ndab gapá, bé'nta nzo'bá yek xa'.

Nále'ga yò yá n̄l̄ le'n xa', zá tyá nchelal kosin xa' pô nduxkwa' xa' jwa'n ncha xa', ná tyága nryo'xkwen xa' nà.

Mbayna le' pô nchàt xa' seri tub yùx naksa'y, ntopê xe'y rò nítdo' ná nche xe'y liz xa' nduxkwa' xa' kam xa', ná lô yá nchàt xa'. Nzoroá xa' táta ngix taga' lâr ná lô yá nchàt xa', nke' xa' mka'l rê mbe' bé, zá nazo' táta lô yùx rò nít

nchàt xa', nkenap rê mberó xa', ná

rê bdě rò nít nke' dì yek xa' zá

nchàt xa'. Nábé' toz xa' seri

nchàt lô kám; bé'nta rê mza'

t̄ib ná rê mbyò ye'n nchàt lô

kám, tak ndoze' mud náya.

Nyága nakta jwa'n ndoche toz.

* Federico Navarrete Linares (coordinación). *Hijos de la primavera. Vida y palabras de los indios de América*, México, FCE, 1994, p. 35.

Mbèdser zab*

Tib wiz, ngòtey, zá ór tyá'b mbèdser zab le'n liz mbèdser, zá mxentob rê tă má' má', zá nchab má' lô tă má':

—Lubà. naki'n kêà lud zí'n, tak rêta na' mbèdser ndablo'n kê'n zí'n.

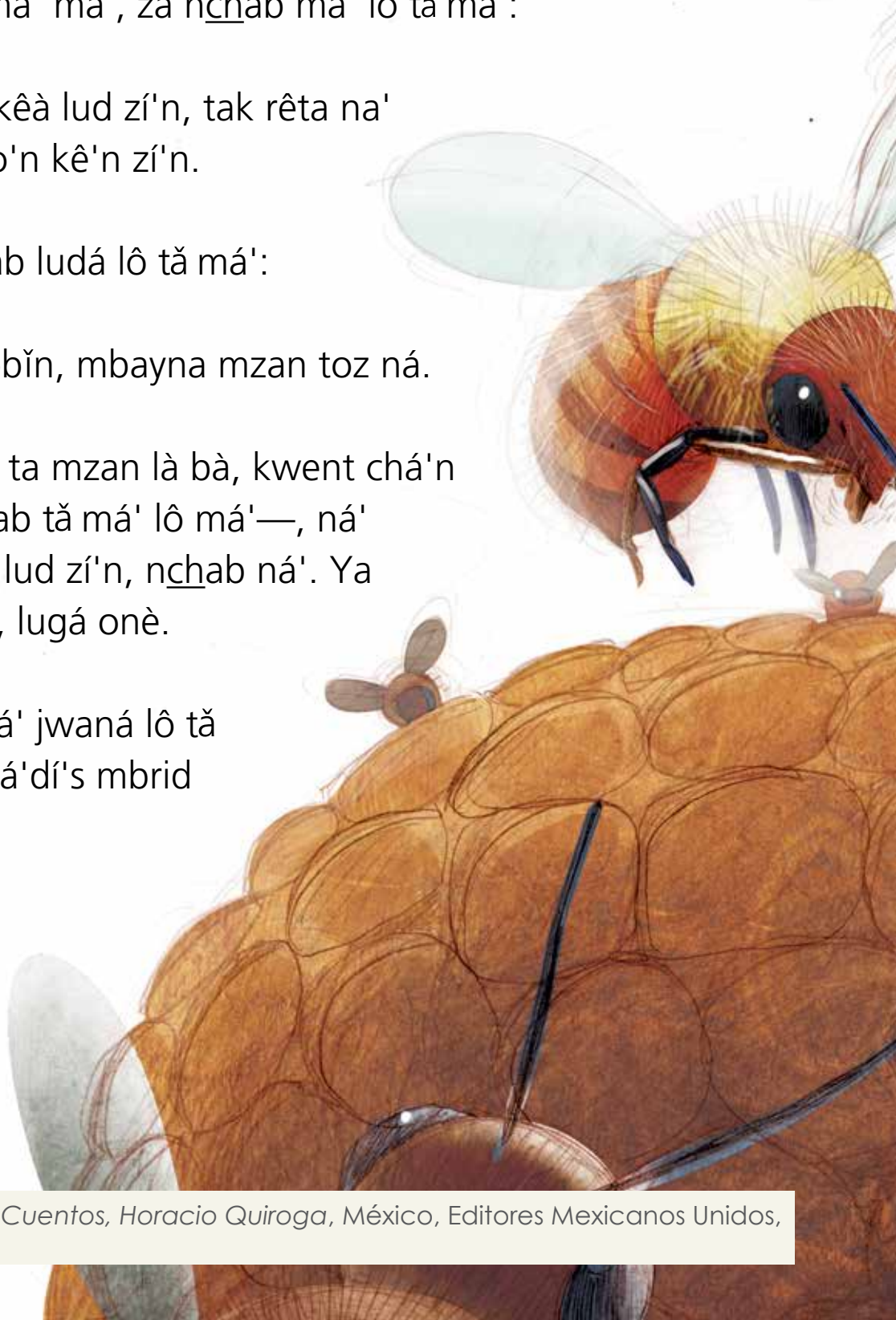
Zá mkab má' zab ludá lô tă má':

—Díb wiz mxyobĩn, mbayna mzan toz ná.

—Ngén kwan lì ta mzan là bà, kwent chá'n là jwa'nà —mkab tă má' lô má'—, ná' nchela's kè kêà lud zí'n, nchab ná'. Ya mbrezlá ná' lôà, lugá onè.

Ngolo nchab má' jwaná lô tă má', zá mda' má'dí's mbrid ndab má' ludá.

* Horacio Quiroga. *Cuentos*, Horacio Quiroga, México, Editores Mexicanos Unidos, 1983, p. 161.

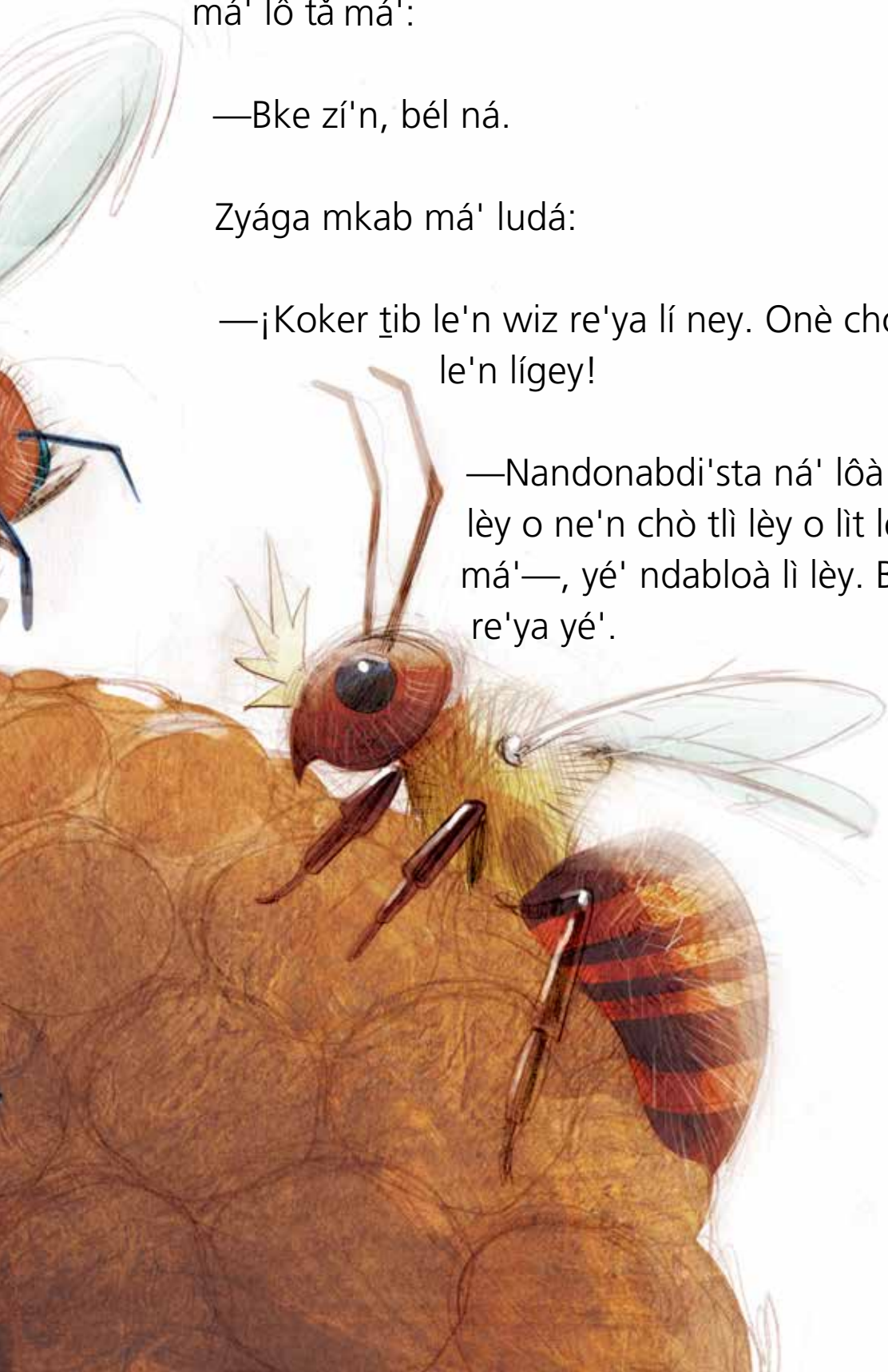
Má le' mbèdser zabá nagonta má' dí's, natyuxkwada má'.
Jwa'ná zá tidib bzyè, rê mbèdser nzi kenap rò ye'rá, zá n̄hab
má' lô tă má':

—Bke zí'n, bél ná.

Zyága mkab má' ludá:

—jKoker t̄ib le'n wiz re'ya lí ney. Onè chó t̄ib wizá, per
le'n lígey!

—Nandonabdi'sta ná' lôà ne'n poá lì
lèy o ne'n chò t̄lì lèy o l̄t̄ lèy —mkab rê
má'—, yé' ndabloà lì lèy. Btela's jwa'n
re'ya yé'.

Xa' tín

Ndèj rê men kè nda toz lé yá, rê xa' nzi ṭib yèz ndelè Tamulté chá'n Sabanas, mchobla rê xa' tín xa' ná mkwa'n xa' rê le'n yi' ró tij ngò xa'. Jwa'n nchala's xa' tíná, nak lì wa'n xa' rê jwa'n nzo liz xa', lì wa'n xa' rê má' nké xe'n xa', ná ntati xa' rê ngôl xa' nzi tyá, chó nye chó kwanpà mas mli xa'.

Zá lo mne mbrid jwa'n tája nakap ngòteyá, rê tud xa' tá mli gan mka'slô yá mberě xa' liz xa', anta ché'ja nziré rê jwa'n liz xa'; rê jwa'n ncha xa' nzi ndra's, rê yètyòn xa' mblyaj, ná rê xó'b xa' nzi ndra's.

So'w, so'wa ndolo mduxkwa' díb yèz, zá mni mbyo xa' kon rê xa' fierá, ná rê xa' fierá ngò xa' néd ndyâ xa'. Zá nzi rê xa' fierá tyá, bro toz men mkenap rê jmi na' mka's xe'y le'n izyò; per kwanta ngòtey ṭib jwa'n nangenta nta'n xa' ṭib bé' pô mka's xe'y zá ngòte xe'y tigób mbayna mbyàja yek xa'.

Jwa'ná mbez rol xa' góx, rol xa' nwi' nchàs bèl lô'n xis izyò,
tyá nzo nga's jmi. Mbayna nzo rol mbi' nĩ lazo'n nge'n xa' pô
nchàs bèlá zá nchezál xa' tibned rê ndelè "*butifela*" zê nzo jmi
yé'r yò.

Mbayna nzo rol men nchela's tèt ne'n xámud ngozáł xa' jmi yá;
per naráx naká tís le'y tèt xe'y tak a ndô jmi yá zeà nchu'y lô
xa', ná nchalalá nchán o dĩ lô kì.

Jwa'ná zá ndèj men tís chó nzo suert na' yazál xa' jmi yé'r yò,
ntak tozá, ndablo ngén chó lô tèt xe'y zá tayal kenu xa' rê jmi
yá ná nayú'dey lô xa' zá taya sí'l xe'y.

Xki'z yèz

Kwent chá'n ngídte's

Nda toz lé yá rê men nanzoloda xa' jwa'n ndelè nzòba, nabta ngud xlyè ndo lô rê ya bà ncha men zyá. Tib wiz mbro' na'r men nwà xa' le'n wan, ná mdàt xa' tyá na'r yá'l.

Tyá mzyál xa' na'r néd má' wan, mko' xa' má', mbij xa' má', ná mda xa' má', táta ye má' mda xa' má', nanke'xta xa' má'. Tá nzi xa' zá mbwi' xa' naktalud mbyo'b ndòb yistǎ'n nzite tyá, rêta yek má' ndòb mbiz blé nakis, ná mbiz blé gus; mbayna rê men nanyèd xa' chó mbizá, nanzoloda xa' mbiz, nanyèd xa' chó kwaná.

Lo tyá zá mdòb yek xa' mdokê xa' xis mbyo'b ndòb yistǎ'n. Mdokê xa' xis má' ùita néd nda má' néd yá ndâ xa'

lo mzin xa' axta pô tá ngo' má' mbiz blé yá zá mnè xa' ngo' má'y tib le'n kè toz, tyá ngo' má' rêta mbiz blé nakisá. Záche' ngo'x taga' xa' mbwi' xa' le'n kè yá ne'n pô nzi rê mbiz yá per nangenidey lô xa', anta nakow nya le'n yé'r mbwi' xa'.

Zá mdodi's rê xa' nchab xa' ne'n xámud lì xa' zá yesi'b xa' rê mbiz blé yá. Xíja mbro' tib xa' tolo mke zí'n, zá mchíx xa' rê kè yá, zá wi' xa' ne'n xámud nya rê mbiz nzo le'ná, per bro toz mke xa' zá mli xa' gan, zá lo ór mblyé kè, tyá nzi rêta mbiz yá, tolo mbrotey ná ngobá yek xa' tá mble kè yá.

Náxa' yá ngob axta izyò, mbro' yen xa', chór ren ndòb tyá, bíz rená ngolal yìd narèn ndòb yek xa' náya. Zyá nak xa' men per náya ngolal xa' ndé's o gáb na' ngídte's.

Xa' yá ngosi'b nzòb ta nzolo'n náya, yanabán ta ncha'n náya.

Xki'z yèz

Chop ór nketà ná kon tib os*

Lô chop ór nketà mbrotò tib os:
tib ór nazez toz,
 lô xod nwap ór zá mka'r;
 le' tib ór, mbyá'n oneja' kwan yóter,
 degób ngob ór izyò xája nli tib men nguja.

Lajá le' os so'w, so'wa ndobike pô ndor;
 má le' má' re'ya, nda' men kwent,
 nanchatita má' men ngu,
 nanke'd má'y chô,
 axta nagu's nak yá' má' mbral má' díb ór,
 ná mxen má' làd ór,
 mdòbxi má' xír, ná mdòbxi má' ròr,
 nanyèdá má' chò nzib mbir, nabán ór
 nek lud nanyèdá má' chò nwin ór;

* Berta Hiriart (compilación). *Fábulas clásicas. Antología*. México, Lectorum, 2000, p. 39.

támud, zá ndâ má', mxo'n má', n̄hab má':
 "Ór re'ya nguǵl̄á xája wiz nguǵ xudgol nà yá".

Ná zá le' ór tá nzyeba,
 xája men ta nketà toz ǵib menà,
 lô ya yá so'w, so'wa mblar,
 nwat toz ór, mzin ór,
 ná mde's ór ór tá nax izyò yá,
 mbrez toz ór dios, ngén kwan ngòte tàr,
 zá mbral ór tá nax izyò yá,
 zá mn̄r lô tàr, zá n̄hab ór:
 "Mneà, mbwi'n ǵib jwa'n mbitàj os lòà".

"¿Chó kwana ndyak là?." "Téj ná lòà chó kwaná;
 róp dí's re'ya mdèj má' rò nzaà:
 'Naketad lá rê men ta nla'à rò yaguǵà,
 tak tís mn̄e xa' nzoà rò yaguǵ, ntá'n tíb xa' là'."

Xa' mke'y dí's x̄til: Félix María de Samaniego

Tib mbi' mbro' xban son gób*

Ngò tib mbi' yèz ndelè Tapotsingo, mbi' yá zá nabán mbi' nakap toz nak mbi'. Axta ye'n mbi' ndo tíb mbi' tága nak mbi' nájà ngok góx mbi'; per zá mzib yís lô mbi' namxekta mbi' bro, zyága nguuj mbi'.

Zá ór nkégad xa' mbi' zá zye' xàb mbi' wè xa' mbi' gáx mbi', zá mnè xa' mbral mbi'... Mban mbi', per nguuj mbi' tigób; ngok zepà tolo mbral mbi', mban mbi' tigób.

Axta son bés tá mlì mbi', nguuj mbi' ná mban mbi'.

Zá tolo mdèj mbi' rê jwa'n mbwi' mbi' tibnéd.

Nchab mbi' mbwi' mbi' tib ngôl nké tach lâr yò ndo xki' ngol. Ná nchab xa' lô mbi', kè ngôl yá zá nabán ngôl nab lâr ndach ngôl rê wiz doming jwa'ná támud ntati xa' ngôl.

* "El hombre que resucitó tres veces" en <http://riie.com.mx/?a=28544>, consulta realizada el 24 de septiembre de 2012.

Ná mbwi' mbi' t̄ib xa' bi' nzo lô b̄l, ndoyol xa'. Zá n̄chab xa' lô mbi' támud n̄chite rê men nanl̄ida t̄ib fabor lô t̄ib men, o támud n̄chite rê men nanda'da gòn yòdo'.

Jwa'ná n̄chab xa' lô mbi', wà, berě tigób izyò zá bt̄eja lô rê men, rê wes là, rê tă, zá gón xa' k̄e naráx nak lì men rê jwa'n nakap lô izyò.

Zepà, zá nguɟ mbi' tigób yanek mas namber̄etra mbi' nambantra mbi' tigób. Bé'nta mban mbi' mbit̄ej mbi' rê jwa'n n̄chab Yub Mdo' ró lô mbi' zá gón rê mená.

Támud nguɟ mbi', mbok xa' x̄ab mbi' zá mblò xa' mbi' le'n yìn, mdib yá'l mkenáp xa' mbi' lo t̄ib wiz zerà ngò ka's xa' mbi'.

Mbak nxobyek

Xa' re'ya nak tib xa' róp tă le'ta xa' nzo tij tib rò yèz ró. Nkénu xa' tib mbak nda' naben lô xa', ná nké toz lazo' xa' mbak.

Tá ndotey, xa' róp tă yá mxen xa' tib xgab xe'n xa' tib mbèd, zá yó ben xa', zá nakweda róp tăta xa'.

Tá ndote wiz, nalě toz nzo lazo' róp xa' tak zeà naley nzo rê liz xa'. Le' mbak nli lal xa' xája tib tă liz xa' bà, tak le' mbak ngijnu mbèd ná nkénap mbak mbèd zá nryo' xa' liz xa'.

Tib bzyè le' xa' róp tă yá nké kex bé'l lô lě rò liz xa', ná le' mbèd xa' naxyàt le'n yò, lajá le' mbak ndo kenap mbèd.

Lo mni mke'x xa' bé'l zá tyób xa' wa xa', zá degób mbwi' xa' mbrote mbak le'n yò pô tá naxyàt mbèdá, tája nkwin mbak kol mbak, ná ndyup mbak rò mbak ndo ren, zá mbike mbak lô róp xwa'n mbaká. Zyá zeà le' xa' bi' mli xgab naráx kwan mli prob má' yá ana' nlira xa' xgab, zeà ngòxí' xa' yí'b xa' ná mbij xa' mbak mke' xa' o mdìs xa' son tír làd mbak.

Ná nwat xa' karea toz nwap xa' pô tá nax mbèdá zá wi' xa' ne'n kwan ngòtey; zá mnè xa' le' mbèd tája naxyij le'n kún mbèd, táta nabán mbèd. Nalě toz ngò lazo' xa' mde's xa' xi'n xa', zá ór ndâ xa' rò yò, zá mnè xa' tyá nax t̃ib mbe'ldo' nguɟ.

Zá mbwi' xa' jwa'ná, nabíl toz mbyá'n róp tă xa', mberě lazo' xa' tak mbij xa' mbak xa', mxak xa' tá chô mbèd mke' mbaká. Támud mbij xa' má' nak *mejor* amíg rê men. Mbayna dyuxkix mbak nxobyeká, mkelaj mbak mbèd lô t̃ib yaguɟ, tak le' mbe'l nke'gey chô mbèd, mbayna le'lá mbak nwày.

Xki'z yèz

Tib kwent chá'n xa' bi' nkelo gák rík

Ngò tib xa' bi' lô izyò nkelo gák rík, jwa'ná ngxix xa' mís, ná nchoto'w lõ xa' lô Dios, nke' xa' god nà, nchà xa' yòdo' nà, rêy nli xa' zá kwanta gák rík xa', per nyága mas mli xa' rêta jwa'ná nangakríkta xa' tibta nà mbyá'n xa' xá ndoga xa'.

Tib wiz ngò yek xa' yâ ti' xa' wan xa' ná nwà xa'. Bro mdo xa' néd, mdeni xa', per nchak jwád tib 20 metr zá zín xa' le'n wan xa' zá mzya'l xa' tib mbi' nchab lô xa':

—¡Amíg ná!

Ná xa' yá mblì xgab: "Kwanliy amíg ná mbez xa' lõn mmbayna nanzolod ná xa'".

Zá nchab mbi' yá lô xa':

—¿Máy xámud nzoy? ¿Kwanliy tiba nabíl nzo lazo'à naxteà?

Lo tá mbìn xa' jwa'ná mas nabíl ngò lazo' xa', tak na'r toz jwa'n nyab xa' ndyèn xa' kenu xa' per nalìd xa' gan; zerà mkab xa':

—Ä, lí jwa'n mbez gó', tak bro toz jmi nkéyíxla nà, mbayna nalìd ná gan kenun jwa'n nchelaz, ná jwa'ná nabíl nzo lazo'n naxte'n.

—Nyága mas bro jmi lu'x là nalid là gan jwa'n nda lazo'à, rê jmi ta nkélu'x là bà le'y nké gosa' xa', tak le'y nkéta' xa' ùtib liz là yò ró nawé nya ndòb tib néd. Díb buelt ne'y nzi tub ór. Mbi', jwín bìn jwa'n téj ná lôà re'ya, yamér yolo ta' xa' liz là, tib lí'nta nchak jwád bán là, ná zá le'à ndyâ. Bà lá'n là, ndaza'l na' le'n ndyá, wà wan là pô ndâ.

Le' mbi' yá mtap, ná le' xa' bi'yá mxen néd ndâ le'n wan, nabíl toz ngò lazo' xa'. Nankapta xa' tak mnè xa' ùtib lí'nta nabán xa'.

Xá nchab mbi' yá lô xa' tá ngòtey, ngoxo'b ùtib lí'n díb, ngu'j xa'. Mblux xa' lô izyò re'ya.

Xki'z yèz

Tib mbew ná kon tib mché*

Tib le'n tô nzo tib mbew,
 ná nchab mbew lô tib mché ndoke tyá:
 —Ná tiemp ta nal toz re'ya,
 btèj lud lôn ne'n, ¿kwan nchaà, amíg ná?
 Zá mkab mché lô mbew: —Nà ncha trigo,
 nzòb nà, na'r néd lô mbiz wanà,
 rê jwa'n mtá'ná tiemp bé
 rê jwa'n mblósa'n, rê jwa'n mtop ná zyá,
 rê jwa'ná nchân.

* Berta Hiriart (compilación). *Fábulas clásicas. Antología*, México, Lectorum, 2000, p. 55.

—ǝJa'!, ǝchó komxá lu! —n̄chab mbew, lô m̄ché
anta ngi's le'n mbew—.

ǝXá naley nak là, ntop là jwa'n n̄chaà!
ǝNawé nrid ndab lèy, besín ná!
Mbayna nà, nalát ndyak ná, ǝprob ná!,
díb lí'n nzôn le'n tô re'ya,
nabé'tana n̄chân plá má' bix le'n re'ya.

—ǝMbay kwan mlià dìbte yá zá?,

—n̄chab m̄ché.

Zá mkab mbew, n̄chab mbew:

—Dí's ga'ka gáb ná lôà,
nab naxyat ná, rê wiz,
rê le'n kè nzi le'n nít re'ya,
jwa'ná nánwid gó' nà
ndyê lé'n ná xis izyò bà.

—Mbay kwanká mbez là nalát ndyak là zá
ngénta jwa'n waà mbez là—
mbayna t̄iba zê le'n là,
tak bé'nta n̄chaà
zeà n̄chàt là tigób n̄chab m̄ché ludá lô mbew;
mbayna tága mud naká lô izyò re'ya,
nyága mas rê men nke zí'n,
o rê men nankeda zí'n,
t̄ibka ndyak men t̄ib jwa'n lô izyò re'ya.

Xa' mke'y dí's xtil: José Joaquín Fernández de Lizardi

Berě lô Libr xa' góx, zá bl̄i jwa'n ndé tyá.

Liz mbol Wel

Tib wiz ngò tib mbol ndelè Wel, mbol yá nkénu chop xi'n na', kon ngôl mbol, zá nak tap xa' liz xa'; le' xa' nzo tib yèz ndelè Kè Wiz.

Nkénu xa' tib yò lud tir, zá tib wiz nchab ngôl xa' ndelè Sâr lô xa':

—Wel, neà naki'n tuxkwa'n tib yò, tak neà rê xi'n na' nara' ndoxen ór yò ta nkénu'n re'ya nagaltey kwe rê'n, tak ludá.

Ngòlálá tib xgab ngòy yek mbol Wel, zá mbro' mbol ngòxí' mbol ya nchol le'n wan; zá nyaga mli mbol xgabá, ne'n chò líga naki'n tyoxkwa' tib yò lud.

Lo mberě Wel le'n wan zá nchab Wel lô ngôl Wel:

—¡Líga dí's neà! Nyaga mblín xgabá, náya ná toxkwa'n tib yò.
¡Toxkwa'n tib yò yín!

Tib wiz zá nchab mbol Wel lô ngôl mbol nákon lô rê xi'n mbol:

—¡Ndá'n wan ndokwa'n na' ya yóni yò!

Lo tib wiz tí'l toz tir, mbro' rê liz xa' ndókwa'n xa' rê ya tyoxkwa' yò, ná mkwa'n xa' rê yín, ná rê lus naki'n xa'.

Tib tiemp nlyèn men tă men*

Le' xud ór xé mbwi' xa' lôr, ná mte's xa', mbla yá' xa' lô mes.

—¡Jwín tozá! ¡Jwín tozá!... Bìn tib jwa'n gab ná lôà, tak nà ndablon ló'n néd wen lôà. ¿Chò mnè jwín là kwan nké lià? ¿Chò mliàlà xgab ne'n kwan yóteà?

—¿Yótey?... ¿Chó kwan yótey?

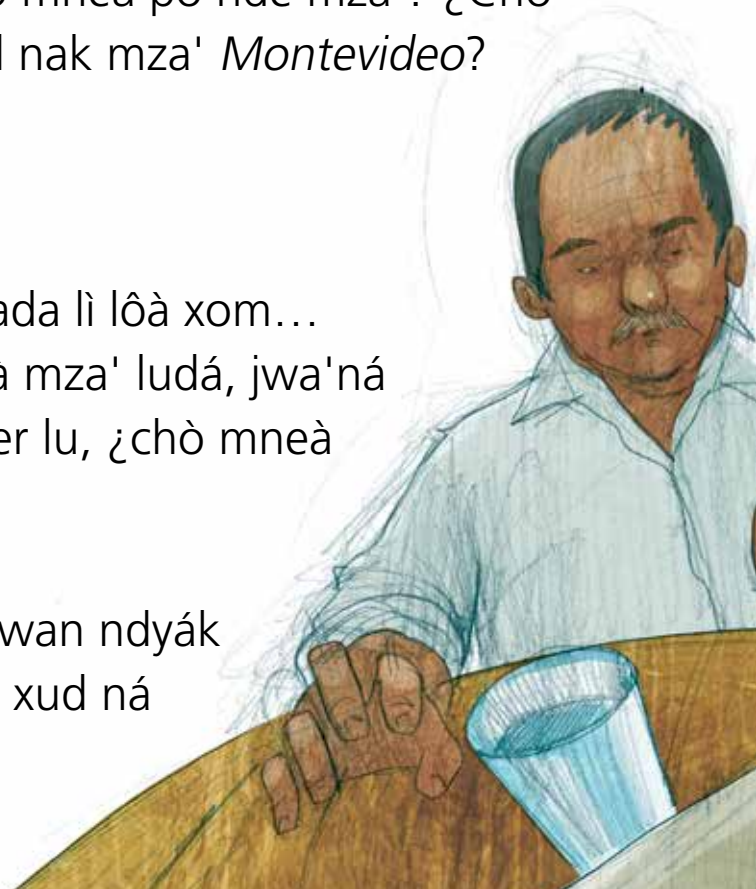
—Ne'n chó kwan yótey tís selya' nuà mza' bà. Jwín bwi' nà: ya narolá là, ya nap li'nlá là, tak lià xgab táka. Ya ngolá xgab là. ¿Chò mneà chó men mza'? ¿Chò mneà pô ndé mza'? ¿Chò nzololá là tib men tèj ne'n xámud nak mza' *Montevideo*?

—¡Xud ná!

—¡Āa', kwan nli xa' tyá! ¡Ā! Natada lì lôà xom... nandotéjta nà... xto'à bà. Mza'bà mza' ludá, jwa'ná zá nanyéd mza' jwa'n nli mza'. Per lu, ¿chò mneà xámud nabán xa'?

—¡Ja'a'! Nanyéd ney, per ngén kwan ndyák ná jwa'ná, nandyod ney, tenyaga xud ná nak là per...

* Horacio Quiroga. *Cuentos de amor, de locura y de muerte*, México, Editores Mexicanos Unidos, 1983, p. 16.

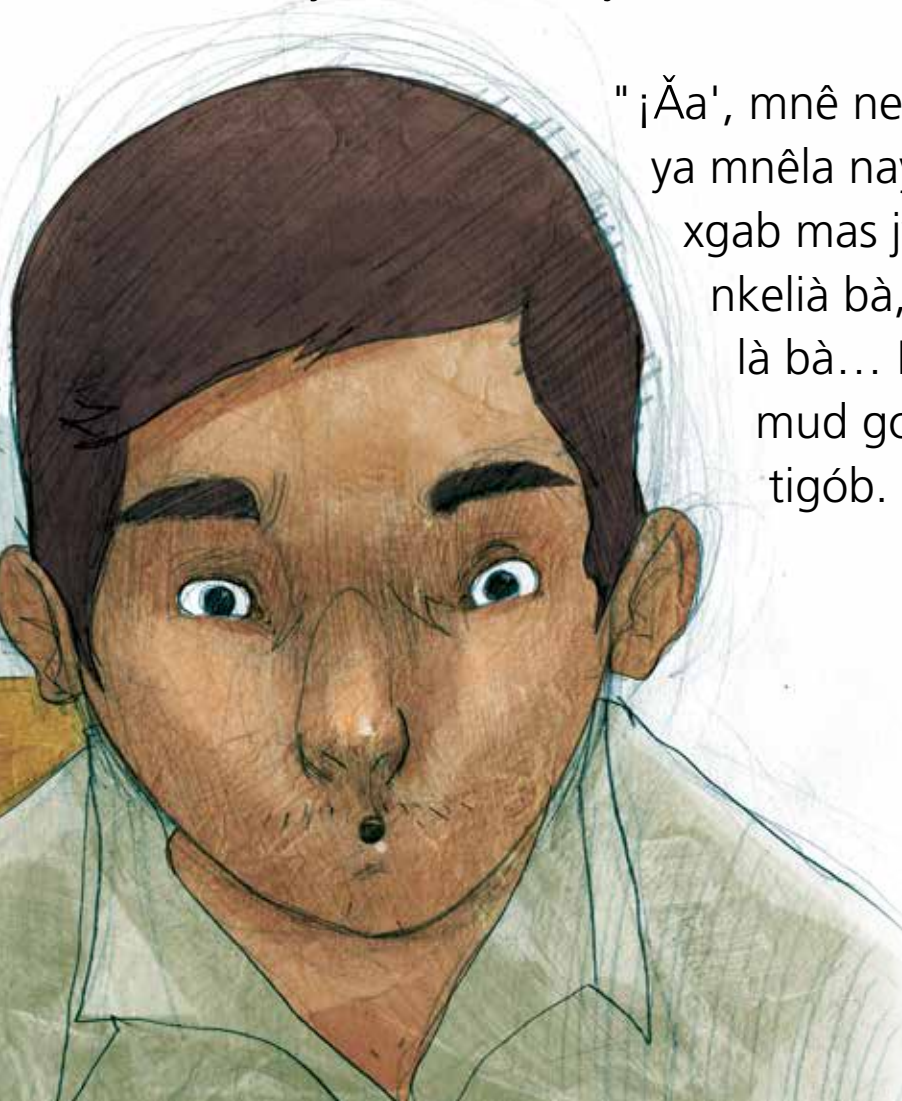

—¡Ā! Bla' jwa'n nà tigób todi's ne'y. Nankenìd ná lôà xája xud là bà, nà nkenì lôà xája tib mbi' wenà, xája tib mbi' nalí nzo lô izyò re'ya.

" ¡Ngén kwanliy tís tája nakap ndyak là ta nyábdi's ná jwa'n nà lôà, mejorka gò nabdi's ne'n chó tèj lôà, ne'n xámud nak xna' xto'à kon ble' xa'; gò nabdi'sá!

—¡Āa'! Mnêla nà xámud nak xa'...

—¡Ā! ¿Mnêla là nkétenu xa' Arrizabalaga? ¿Xa' yá ná kon tidib xa' nda' jmi ndarid xa' yò ndòb Montevideo? ¡Ná lu nal naxteà!

" ¡Āa', mnê ney! ¡Nanchapta xto'à yakè, ya mnêla nay! Per lu, ngéntra tib xgab mas jwín yek là kè lô jwa'n ta nkelià bà, ana' ke' yek men chá'n là bà... Per ngén kwanliy, kwa'n mud goxte, ná bà atí'l ndéta'b là tigób.

Le' mbew ná le' ngol*

Ndèj rê xa' góx pó'la mblà tib ngol rò bte,
ná mzya'l má' tib mbew.

Zá mnabdi's má' lô mbew:

—¿Kwan ndolyà nche'ya mbew?

—Le'n nké kwa'n jwa'n wân nchab
mbew.

—¿Mbay lu kwan nkwa'n là?
—mnabdi's mbew.

—Nà ndoyu' lud nít rò yo' re'ya nchab ngol.

—Jwín tozá —nchab mbew.

Xisá nchab mbew lô ngol tigób:

—Lu, xá nawé nchò mbi lôà naxteà rê lád, namzanta là,
mbayna nà zá nalát ndyák ná naxte'n, so'w toz ndye'n, ndyèná
xyobin xá nxyobià, katã nawé ndyak men nxyobi men lô bé'.

—Nawéga ndyak men zá —nchab ngol—, tís ndyèn là taya

* María de Lourdes Pérez Granados. *Relatos zoques*, México, Conaculta / DGCP, 1997, p. 37. (Lenguas de México, 17)

wen là lô bé' zá wi'à ne'n xámud ndyak men.
 —Jwín tozá —nchab mbew, naley ngò lazo' mbew.

Támud zá nwap mbew xis ngol zá mxyobi róp má'. Zá nzola
 má' bé', zá nchab mbew lô ngol:

—Nakap toz ndya' yek là.

Ngok nayi' toz ngol zá nchab ngol lô mbew:

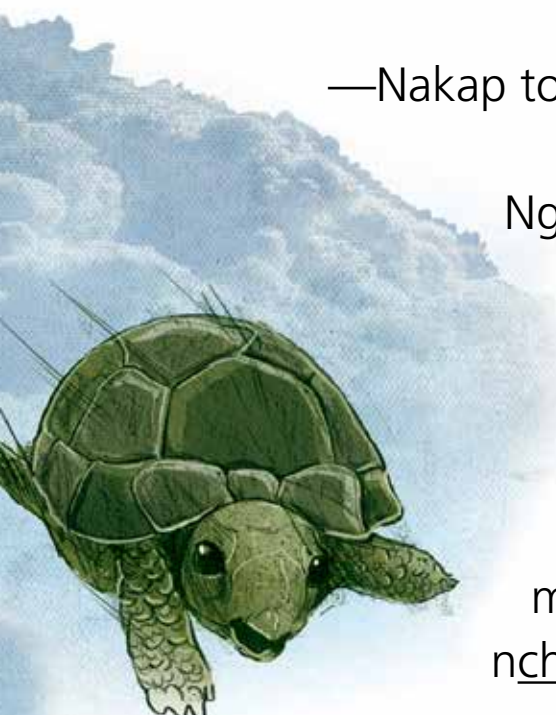
—Tís tága ndobes là zá lá'n là lô mbi, zá
 gáb là izyò.

Yája mzyeb mbew ngéntra kwan ngab
 mbew. Zepà mbyàja yek mbew, zá mberě
nchab mbewá lô ngol tigób:

—Nakap toz ndya' yek là.

Ngéntra dí's ndo ngol zeà mbla' ngol mbew ngob mbew izyò,
 ná mblyé bcho nzo'b xis mbew; per má xna'gol mbew nak
 nwe'z, ná nu xa' nchak nga'b, mli xa' gan mduxkwa' xa' bcho
 xis mbew tigób.

Mtentà xa' rêy, ná mke'l xe'y jwa'ná rê mbewà anta xta' nak
 bcho nzo'b xis má', náya.

Tib nzéd ná kon tib mbakbé*

Tib wiz tib nzéd ná kon tib mbakbé mzya'l tăn. Le' nzéd ndenke' tib kè, zá mzin mbakbé, ná mnabdi's mbakbé lô nzéd:

—¿Kwan ndenke'à nzéd?

Zá mkab nzéd:

—Nà ndenke' tib kè, zá nagabtá izyò, tís natyenked ney tab izyò, ná gáj rê men.

Ngok zepà zá mnabdi's mbakbé tigób:

—¿Chò zeà mzan là nzéd nden ke'à kè díbte yá?

Zá mkab nzéd:

—Ă mzaná.

Zá axta naley ngò lazo'mbakbé nchab mbakbé lô nzéd:

—Ta' lud kè tyêná zá le'à gò kwa'n jwa'n wâ, zá nagabtá izyò, tak tís natyenked ney tab róp na'; wà zá nche'ya kwed ná là.

* Rosa Román Laguna (compilación). *Antología de cuentos indígenas de Guerrero, México*, DGCP, 2007, pp. 49-50.

Ná le' nzéd mbìn dí's ngò kwa'n nzéd jwa'n wa nzéd, per bro
toz nwà nzéd, nayoloda ryotò nzéd; mbayna zeà ndya'n toz
mbakbé zá nchab mbakbé:

—Nyaga gáb izyò per oney lá'n kè.

Zá mbla' mbakbé kè, ná ngò kwa'n mbakbé nzéd.
Lo ór ngozáł mbakbé nzéd, le' nzéd nzo lô ya'
ndobya tún, zá nchab mbakbé lô nzéd:

—jMkwi'n nuà nà, neà lôn zyága berěà,
mbayna namberět lá zyága, náya zá wi'à lèy!

—¿Kwan neà?

Nchab nzéd:

—Nagak nayitlá mbakbé, nà ndobya tún
nwiyy nche'ya, de' zá wa ne'y.

Zá mda' nzéd t̃ib tún nwiyy lô mbakbé, ná
mda mbakbéy, mbro' toz lazo'mbakbéy,
naxe' ndya'y zá bna'b mbakbé tadiba wa
mbakbé; zá mda' nzéd tadiba, per tún yey ná
ndo yís làd ne'y, zá ór mda mbakbéy rêta yísá nwa'd
yen mbakbé, tyáta ngob mbakbé izyò mney lô mbakbé.

Berě lô Libr xa' góx, zá blì jwa'n ndé tyá.

Tib mbe'zdo' ná kon tib mchu'z*

“¡Wa láda mchu'z lá' yaguj ya'z, má' xkap lô izyò re'ya!”

Nchab mbe'zdo' lô mchu'z tib wiz. Naráx toz mxak mchu'z, zá nchab mchu'z bà wi'n ne'n chò lín lèy tá'.

“¿Le'à ndyak tá por naroà, natos nya zá zyeb ná là? Rê ngón mas natos nya lòà nlín gan lô'n.”

Lo tá nchab mchu'z, zá mbrez mchu'z rêta tă mchu'z, zá mdòbtè mchu'z mke mchu'z zí'n. Zeà mnè rêta má'y, mbike má' mbwi' má'.

Lâ mbez má' ndòb má' yek mbe'zdo' ná lâ nyabe' má' lô rê tă má' zá tatí má' mbe'zdo'. Prob mbe'zdo' anta ntek yen mbe'zdo', anta nchub mbe'zdo', ná lâ ngi's díb mbe'zdo', per nanlida mbe'zdo' gan tak má' tozá.

Lâ ngo' má' ren pô nké ke' má'y lád mbez, naktalud mbezyàj mbe'zdo', natos mbez mbe'zdo', axta natos nya ngudlo

* Jean de la Fontaine. *El tesoro de las fábulas*, México, Hemma, s/a, pp. 3-5.

mbe'zdo' zá ndoyàj mbe'zdo'. Mzyeb rênak má' tá nzi wi'yá,
axta nlye' lazo' má', mxo'n má', mka'slô má'.

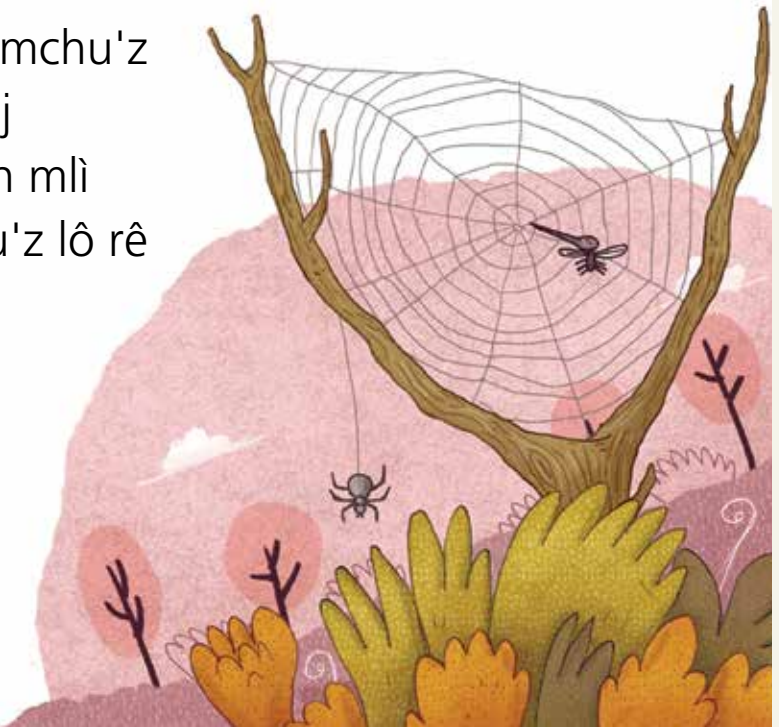
¡Zéb mchu'z re'ya ngò rêta mbe'zdo' nzo le'n wan!

Nakta nén mke' mchu'zá díb xis yen mbe'zdo' ná kon díbrò
xí mbe'zdo'. Yápa ṭib mchu'z lud, axta ná nya má' mtati
mbe'zdo' ró naṭos nya yá, axta naṭos nya rê ní mbe'zdo' ndo
ren mli má', ná lajá le' mbe'zdo' tozá, anta ndyuz má' ndo
má', anta nke' má' xban má' xisyen má' ndo má', ná anta
nkeni má' izyò ndo má'. Ya nalitra má' gan, mdib fuerz má', zá
ngob má' izyò, mney lô má'.

Lo mnè mchu'z ngob má' nguɟ má', zá mxo'n rê mchu'z, zá
mbla' mchu'z tá nabe' yá lô má', mli mchu'z lud yá gan, xá
mdòbtè mchu'z támud mtolo mchu'zá, ná nwà mchu'z ngotèj
mchu'zá lô rêta má', ngò tòbxá'l mchu'z díb izyò.

Tá ndote mchu'z, zá ngolà mchu'z
ṭib lô go'd mxìl, támud nguɟ
mchu'z, yâ mbro'lo rê jwa'n mli
mchu'z, támud ngolo mchu'z lô rê
yabxa'l tá naxtalì mchu'zá.

**Berě lô Libr xa' góx, zá bli jwa'n
ndé tyá.**

Xa' nto tromp*

Tib mde' ye'ntá nak lud, rê wiz t̃iba n̄cha mde' le'n wan, n̄cha tuxkwa' mde' tub tromp. Tib wiz n̄chab xna' mde' lô mde':

—Kwan ndolià zab, nabánka le'à wà zí'n.

Zá nwà mde' ngò kwa'n mde' zí'n kê mde', zá mzin mde' t̃ib liz xa' jwínka ndolud, liz reyá, zá n̄chab mde' lô xa':

—Nà nkwa'n zí'n, chò kwa'n gó' lud zí'n kê.

Zá n̄chab rey lô mde':

—Nzo zí'n per pá lià gan lì lèy, zí'n niy.

Zá mkab zab yá:

—¿Chó zí'ná, kwanliy xá mbez gó' lít ná ganà?

Zá n̄chab rey:

—Naki'n ná son ayo' lát kè gráb yé' tí'l.

Zá mkab mde' zabá:

* INEA. *Empiezo a leer y escribir en mis dos lenguas, Náhuatl SNyZ y Español, MIBI 1. Libro de lecturas*, México, INEA, 2006, pp. 54-55.

—¡Oney ne'n kêyek ney!

Zá mdab rey le'n liz rey, le' zab yá mbla' rê tromp tá nkétenu zab yá; tolo mdòbtè zab mke zab zí'n, ngok ṭib órka zeà mdyóp rêta gráb ntá kwa'n xa' yá; zá n̄chab zab lô rey:

—Zeà ngolo rsi'n ná.

Zá n̄chab rey:

—Mbay náya kwán kík ná kaà ná, nandenta nà jmi, tís ndyen là ta'n mes ná kà, zá kon jwa'ná kík ná kaà.

—Nkénun mes líz ná —n̄chab zab yá.

—Per bri'd, goxi' ya tyob na' zá ke'n ṭib yawa —n̄chab rey.

Nzilá xa' rò mes zá n̄chab rey lô mes:

—Ta' ṭib yej wa ná' ne'n —zá mda' mes yej mda róp xa'. Zá ngolo mda xa', mbe' zab yá mes ndyá zab, zá mzin zab ṭib liz xa' got, tyá mtá'n zab mes zab, zá n̄chab zab lô xa':

—Ngén kwan gáb gó' lô mes ná neà.

Zá mnè xa' gotá kè nawé toz nak mes yá, zá mse' xe'y. Mbayna lo ór mbrid zab yá ndóxi' zab mes zab, nanyèdá zab chò mse' xe'y, zá ór mzin zab liz zab zá mdèj za'bá lô xna' zab, n_{ch}ab zab mes yá nda' yej n_{ch}a men. Zá n_{ch}ab zab lô xna' zab:

—De'nu plá ya tyob na' zá wá'n.

Zá lo ór mdòb róp xa' lô mes, zá ta' mes yej wa xa', nanlìda mesá, zá mnè zab xa' gotá mse' mes zab, zá n_{ch}ab xna' zab lô zab:

—Xí'n ná, ¿xága neà lôn nawé nak mes, mbayna mkwi'n nuà nà? Yakwi'ntir chá'n là.

Zá mkab zab:

—Naktey xná'n, chò neà kwan ngòtey ná', mse' xa' mes ná.

Mkeni xa' yìs mes yá, mblobi xe'y ndây wan, axta zyá ná axta náya, ya nankwi'nutra xa' xna' xa'.

Mejorka le' zab yá mke zí'n mduxkwa' mas tromp, zá mto zabá, ná mlì zab kompay xna' zab.

Kwanliy ntakbe' mbakbé*

Má' tá ndelè mbakbé yá, má' yá ntakbe' toz, má' yá mas ntakbe' lô rêta má'.

Tib jwa'n yotey, zeà mnèla má'y, nyaga tij toz ndo má'.

Nabé'tana nryotò má' lô men; ná nzo bés ndotrez má' gax rò liz men, nlo' má'; rê men mbez jwa'n nwi' má', má' betá, mbayna tága mud naká n̄l̄ má' abís lô men, zá wi' men ne'n kwan nwi' má' o ne'n kwa'n nzoy.

Naye' toz mbakbé, tak ndalé yá mbez rê xa' góx nab lazo' men ncha má' jwa'ná naye' má'.

Nda toz lé yá, zá ór nchàj tib men, ndo'l xa' xa' lô bèl.
Nanka'sta xa' xa', táta ndo'l xa' xa', mbayna xá nak lazo' men, nayezá, nancholtey zyága', nancholtey nabán so'wa ncholé.

Mbayna rê xa' tá nkénap nchòl léy yá, kwanta nxyo'n xa' tib t̄l̄ o tib rát zeà nlyà mbakbé yeká ndóxi' mbakbé lazo' xa' ncha mbakbé. Tiba jwa'ná nchetey pó'la, jwa'ná tája naye' mbakbé.

Zí'n nchàj tib men zyá, mbayna nkelo xa' to'l xa' xa', nér̄la ntonì xa' mbakbé, ndodi's nu xa' má', zá nawát má' lazo' mená. Per nyága mas tá n̄l̄ xa' nanl̄id xa' gan, tibká mberě mbakbé ncha mbakbé lazo' rê xa' nguja.

* Martha Tello Díaz (coordinación). *Relatos pai pai*, México, SEP / DGCP, 1994, p. 28. (Lenguas de México, 1)

Ngéntra tib má' galál komxá mbakbé; tita má' yá nli gan, tita má' yá nryoxo'b, má' naye' tozá, tak lazo' men ncha má'.

Jwa'n re'ya ndèj rê xa' góx lô rê mdye'n bix nara' ndexen.

Ná jwa'ná be'n nzinu'n náya, tís mnè'n mbez mbakbé, zeà nzyeb na' tak nli má' abís lôn, zeà nla's na' ne'n kwan ndyak má' o ne'n kwan nwi' má', tak tib jwa'nká nwi' má' jwaná mbez má' nambezta má' à mbez má'.

Jwa'ná lo ór nryotò má' lô men, gàx mbrez má' lô men, o mbrez má' gàx rò liz men zeà mnèga men tib jwa'n nwi' má'; nakta tij ndo jwa'n tyak men onè ne'n chò men gáj ná o tib tă men gáj tak jwa'nága nwi' má'.

Mbakbé nak tib má' naye' toz, ntakbe' toz má'.

Roá men mbez má' betá nakap mbez má', per nakta má' nakap mbez; bé'nta abís nli má' lô men.

Nà ndyak mas jwín mbez má' tak nli má' abís lô men.

Xa' mke'y dí's xtil: Benito Peralta G.

Mtati xa' mbe'zgab*

Jwa'n re'ya ngòtey ndâ toz lé yá zí'n nanchada rê má' tă má'. Rêta má' ncha wan, ncha ngud lô ya, ná ncha má' rê mbizà. Nabé'z toz nzo mbinbè kon mtì, nabé'z toz nzo bich kon mdin, nabé'z toz nzo mbe'd kon konej, ná nabé'z nzo mzìn kon lob. Xíj rê má' yá, tita mbe'zgab nli gan, tak nawé nya yidlàd mbe'zgab, tita mbe'zgab ndryoxob, nawé nya xàb mbe'zgab yid gu'zá. Onè pôja nda mbe'zgab, nxya'lnu mbe'zgab xàb mbe'zgab. Tiba ntombi mbe'zgabá kon loz mbe'zgab. Naxut toz mbib mbe'zgab rê yòti' ndo làd mbe'zgab, nadan toz nkib mbe'zgab rê yís ná kon rê bèn ncha' làd mbe'zgab.

Tib bzyè, le' mbe'zgab ndoyijnú tib ban machin, xíj yabija, ngò yek machin mblobi machin tib yál nwiyl làd mbe'zgab. ¡Zas! Mke' má'y mer xis yen mbe'zgab bà, ná mbyá'n bé'y. Ngi' toz mbe'zgab tak mta' yò má' xàb mbe'zgab, zá mke' mbe'zgab lèt mbe'zgab làd má'. Prob machin nké ngàta yidlàd machin mchubyid mbe'zgab díbtá xis yen machin axta lô xban machinà.

Ngu' mbe'zgab bíz ren machin ná mbro' lazo' mbe'zgabá. Jwa'ná, mdo'bnyò mbe'zgab machin axta rol le'n wan ná mdáb mbe'zgab machin.

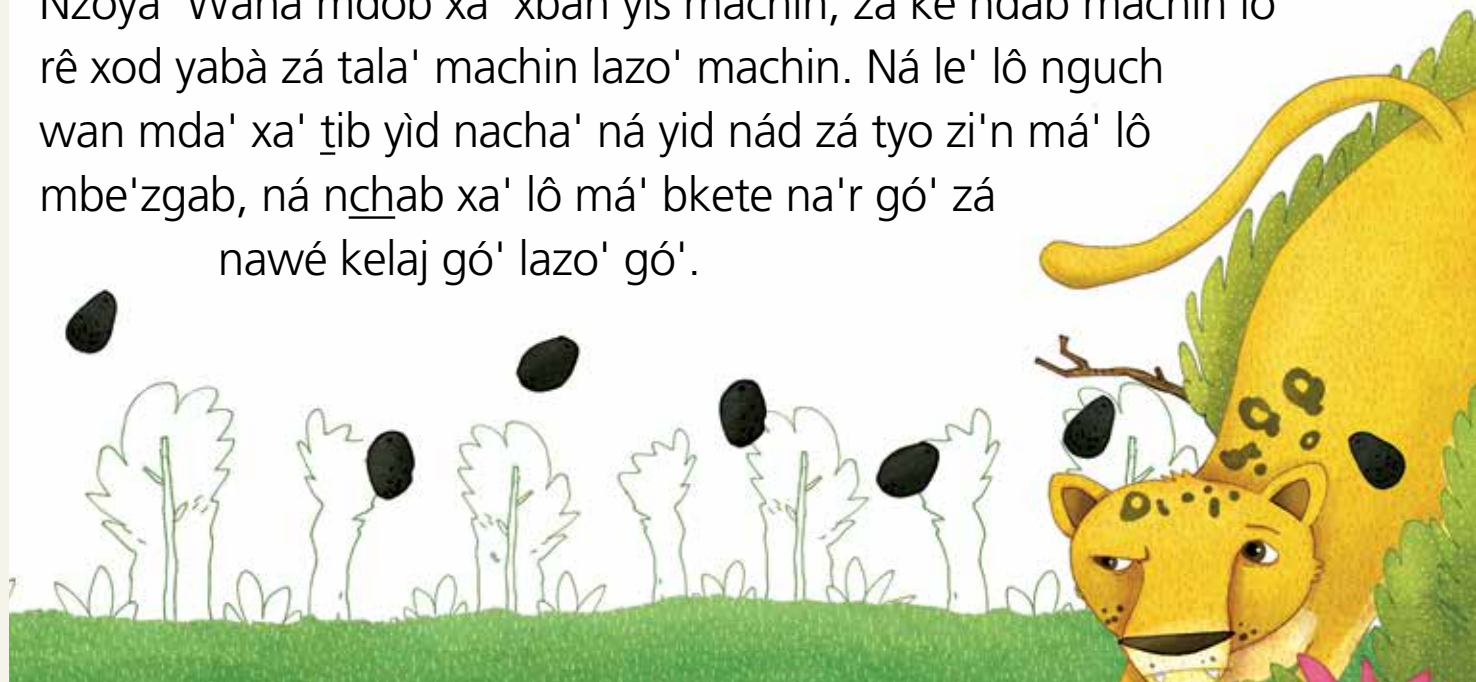
* Laura Elena Navarro Castillo y otros. *Español quinto grado*, México, SEP, 1993, p. 132.

Mbezyaj rê má' ná ncho'n rê má' tá mbyá'ná nwat má' ngotne má'y lô Xa' Bzye' Nzoya' Wan. Zá Xa' Bzye' Nzoya' tá Waná mkab xa' dí's tatí xa' mbe'zgab ná nchab xa' lô rê machin:

—Wap gó' lô rê ya ngudyexà ná zá ór mnè gó' ndéríd mbe'zgab, blobi gó' ngudyex xis mbe'zgab. Rê bé' yá nanchibtey, támud zá títanà yá'n bé' yidlàd mbe'zgab. Má nxya'l toz mbe'zgab ná, jwa'ná zá mtati toz xa' mbe'zgab.

Lajá le' Xa' Bzye' tá Nzoya' Waná nabe' lô rê nguch wan, zá mblote má' mbe'zgab pô ta nzo mbe'zgabá. Zá ór mbrid mbe'zgab xa'n ya yá, mblobi má' naktalud ngudyex xis mbe'zgab, xája ngob yi bà ngobá xis má', támud mbyá'n bé' díb xàb mbe'zgab. Jwa'ná zá axta zyá axta náya mbyá'n pint yidlàd má'.

Le' mbe'zgab nangyajtita jwa'n mlinu machin ná kon nguch waná mbe'zgab. Jwa'ná zá róp má' yá nak lá' mbe'zgab axta náya. Per zá nayálàt machin nabán lô mbe'zgab, Xa' Bzye' tá Nzoya' Waná mdòb xa' xban yis machin, zá kê ndab machin lô rê xod yabà zá tala' machin lazo' machin. Ná le' lô nguch wan mda' xa' tìb yìd nacha' ná yid nád zá tyo zi'n má' lô mbe'zgab, ná nchab xa' lô má' bkete na'r gó' zá nawé kelaj gó' lazo' gó'.

En este Libro de lecturas se han contemplado textos de diferentes autores y pueblos, obras que permiten desarrollar la habilidad de la lectura en voz alta, la identificación de algunos elementos básicos que dan sentido a nuestra lengua escrita, así como textos recreativos que permitirán poner en juego la imaginación del lector.

Lô Libr nlàb men dí'sté re'ya nké na'r dí's mdèj rê men nzo xa'la rê yèz, ná le'y lì zí'n par te'd men mas naban làb men xki'z men, zá ne'n xámud naksá' xki'z na', ná ne'n xámud nkey lô ye's, ná nzo xíj ne'y rê dí's par mas xya'l yek men, par kó men mastra jwa'n yek ne'y.

DISTRIBUCIÓN GRATUITA

Ye's re'ya ndala's xa'

Este programa es público, ajeno a cualquier partido político. Queda prohibido su uso para fines distintos a los establecidos en el programa.

dí'stè • distè • diste' • zapoteco Sierra Sur / CO • dí'stè • distè • diste' • zapoteco Sierra Sur / CO